TÉR IDENTITÁS

REKONSTRUKCIÓ

Bódiné Kersner Katalin Dla disszertáció 2013

Köszönetet szeretnék mondani
Bachman Zoltánnak, akire bármikor számíthattam,
Molnár Csabának, aki az egyetemi éveim óta segíti tervezési munkáimat, és
P.Szűcs Juliannának, témavezetőmnek.

Tartalomjegyzék

□ Bevezetés □ 7
□ A Tér, mint pszichológiai fogalom □ 9
Összehasonlító fogalommagyarázat □ 13
Épített tér-ember viszonya □ 14
□ Tér-identitás □ 17
Az identitásképzés □ 19
□ Rekonstrukció □ 21
Identitás-rekonstrukció □ 23
□ A tér-identitás elemei □ 24
Kötelezően figyelembe veendő elemek □ 25
A történetiségen alapuló elemek □ 26
Csoporthoz, közösséghez tartozást jelölő elemek □ 27
Érzelmi alapú környezeti elemek □ 28
□ Identitás, mint motivációs paraméter □ 30
□ Mestermunkák
Peterdi református templom rekonstrukciója □ 32
A rekonstrukciós munka bemutatása a tér-identitás elemek mentén □ 35
Funkcionális ismertetés □ 45
Az apszisfal kialakulása □ 45
Magyar Nemzeti Múzeum komplex fejlesztése tervpályázat □ 56
A rekonstrukciós munka bemutatása a tér-identitás elemek mentén □ 59
Funkcionális ismertetés □ 61
Összefoglalás □ 68
□ Zárszó □ 69
□ Irodalomjegyzék □ 70
□ Tézisfüzet □ 71

Bevezetés

„Az identitás a célok és az élettapasztalatok forrása az emberek számára.”

Manuel Castells: Az identitás hatalma; Gazdaság, társadalom és kultúra (Gondolat-Infonia Kiadó, 2006 Budapest) 28.o.

Értekezésem célja az elmúlt évek tervezési tapasztalatának vizsgálata, bemutatása a tér identitásának rekonstrukciója tükrében. Tervezési munkáim illetve tanulmányaim során volt szerencsém különböző műemléki rekonstrukciós munkákkal foglalkozni. Volt, hogy pályázat formájában, (a Nemzeti Múzeum rekonstrukciós felújítása), volt, hogy meg nem valósult, de kidolgozott terv szintjén (mint a Budapesti Műszaki egyetem központi épületének földszinti rekonstrukciója, vagy a peterdi templom rekonstrukciója) vagy megvalósult munkák során (fertődi Esterházy kastély és a hozzá tartozó Bábszínház illetve Orangerie rekonstrukciója, illetve több családi ház átalakítása). Ezen feladatok megoldásainak keresése vezetett el a disszertációm témájának kifejtéséhez. Az elmúlt években több építészirodával volt lehetőségem együtt dolgozni, több kiemelkedő tervezőt ismerhettem meg. Azt tapasztaltam, hogy mára eléggé szerteágazóvá vált azon irányelvek sora, amelyeket a gyakorló építészek követnek a rekonstrukciós munkák során.

Általános érvényű persze a tény, hogy korunk elveszíti ragaszkodását a különböző tisztán definiálható irányoktól, ám még kialakulóban van, ha úgy tetszik definiálatlan az építész tervező hozzáállásának elméleti alapja a ma rekonstrukciójához. Dolgozatomban két tervezési munkán keresztül mutatom be az utat, melyet végigjárván kialakítottam egyfajta megközelítési módot a rekonstrukciós munkákhoz.

Sok szakirodalmi munkában találkoztam hasonló megközelítéssel, mégis alapvetően a társtudományok szemszögéből közeledtem a megoldás felé, a leírtak azonban még nem kerültek ilyen összefüggésben kimondásra.

A dolgozat első részében a teret, mint pszichológiai fogalmat vizsgálom, különös tekintettel az olyan helyzetekre, ahol megjelenik a tér maghatározása szocio-pszichológiai alapon, feltűnik egyfajta ’személyiségjegye’. Ennek a definíciónak a meghatározását egyértelműsítendő, összehasonlítom a használatban lévő társ-fogalmakkal, így helyezem kontextusba. A második részbe kifejtésre kerül az identitás fogalma, itt is különös tekintettel a téri aspektusokra, illetve az identitásképzési módokra. A harmadik részben szót ejtek a ma rekonstrukciós elveiről, ezek kialakulásáról, illetve arról, hogy az előbb definiált tér-identitás milyen módon rekonstruálható. A negyedik részben kifejtésre kerülnek azon identitáselemek, melyek mentén később bemutatom a tervezési munkákat ezen gondolatmenet tükrében.

Nagyon fontosnak tartom a társtudományokkal való folyamatos foglalkozást, de természetesen a dolgozatnak nem célja az erre vonatkozó teljes ismeretanyag bemutatása. Elkerülhetetlen az ismerete legalább azon szakterületeknek, melyek hatással vannak az emberek térszemléletére, téralakítási módszerére. Különösen vonatkozik ez a szociológia, szociálpszichológia, pszichológia és a regionális földrajz határterületeire. Ezen dolgozatnak célja alapvetően az, hogy a térbeliséget kutassa, annak új aspektusát. Elsősorban gyakorló építészként a téma alapvetően építész szemszögből való feltárása a követendő alapelv az erre épülő tervezési munkák bemutatatása előtt.

A tér, mint pszichológiai fogalom

A tér fogalmát, mint minden általános használatban lévő fogalmat nehéz definiálni. Dolgozatomban elsősorban azon aspektusait vizsgálom, melyek elkerülhetetlenek a művi-épített tér tulajdonságainak meghatározásához. Ha elfogadjuk azt az állítást, hogy az építészet=téralkotás, akkor egyetértünk azzal, hogy az építész feladata mindaz megalkotása, ami Teret jelent, úgyis mint anyagi-fizikai valóság és úgyis mint pszichológiai, filozófiai, szociológiai fogalom. Hangulatokkal, helyekkel, karakterekkel, szimbólumokkal dolgozunk.

A tér metrikusan meghatározható, definiálható, azonban ma már tudjuk, hogy a tér észlelése, befogadása nem mindig egyértelmű. Hogy a tér hogyan is hat ránk, azzal a környezetpszichológia foglalkozik kiemelten.

A tér definíciójának megtalálásának folyamata mindig is párhuzamba állítható volt a természettudományok térkutatásaival. A művészek, építészek reagálnak a legújabb vívmányokra, és magukra vetítik az olyan fogalmakat, mint: virtuális tér, sokadik dimenzió, metafizikai tér, tér-idő fogalmak. Térmeghatározásunk a társtudományok fejlődésével együtt változik: például teljesen más fogalmaink voltak Galilei előtt a térről, mint ma. A tér, csakúgy mint az idő, nem univerzális, inkább egyedi. Számos elmélet született a pszichológiai tér meghatározására, ezért célravezetőbbnek tartom a 'Mi a tér?' helyett a 'Ki hogyan gondolkodik a tér fogalmáról, hatásairól?' kérdésre keresni a választ.

Szentkirályi Zoltán: A térművészet történeti kategóriái (Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények. XI/2 Budapest, 1967) 265-266. o.

Láthatjuk, hogy az építészeti terek definiálása milyen gyakran hivatkozik a szigorúan vett szakma határain kívüli területekre. Gottfried Semper német építész az első, kezdetleges térelhatárolást a textilekben látta. Az első lakó funkciójú építmények, kunyhók, szőttesekkel borított sátrak voltak. A végtelen, határozatlan természeti térből az ember 'levágott' egy számára szükséges darabot, melyet magáénak tudott, ami menedékül szolgált. Ahogyan a ruha beborítja az emberi testet, a művi térelhatároló épületszerkezetek borítják, határozzák meg a tereket.

Az, hogy ezek az elemek milyen szellemiséget tükröznek, hogyan fejlődtek a történelem során, annak megítélése minden kornak sajátja. Ugyancsak Gottfried Semper állítja például, hogy az európai építészet alapjának tekinthető görög építészet formavilága tulajdonképpen az akkor nagyon hangsúlyos kerámiaiparra vezethető vissza.

Mivel az iparművészeti tárgyaknak a fejlődése gyorsabb volt, egyes elemek kikísérletezése nem vett annyi időt igénybe, mint egy épület felemelése, az építészek ennek a tárgykultúrának a megismerésével alakították ki a jellegzetes ozlop-oszlopfejgerenda kapcsolatokat, melyek meghatározó arculati elemei lettek építészeti téralakításaiknak. „Az építés mindig valamilyen közvetlen, praktikus feladatot old meg. (…) Az építészet ennél valamivel több. Az építésnek minden komponensét teljes egészében tartalmazza, de azokon túl, azok segítségével egy olyan belső rendet valósít meg, melyet az anyaggal, a szerkezettel és a funkcióval indokolni többé már nem lehet. (…) És éppen a kompozícióban megnyilvánuló törvényszerű rend-vagy Le Corbusier szavaival eme, a világegyetem rendjét idéző szervezettség-az, ami az építészetet megkülönbözteti, ami a célszerű technikai tevékenységet, a valóság művészi tükrözésének, a megismerés sajátos módjának egyetemesebb szintjére emeli."

Vitruvius óta minden építészetet, mint téralkotó folyamatot elemző mű része az anyag, a technológia, az épületszerkezetek taglalása. Az idővel egyre nagyobb hangsúlyt kapó építészettörténeti elméletek részletes taglalják a tér fejlődését, elsősorban metrikus nézőpontból. A bizánci építészet, a reneszánsz, a barokk bevezette az olyan fogalmakat, mint vertikális tér, irányított tér, központi, sorolt, alárendelt tér, ám mindezek pszichológiai hatásáról jóval kevesebb szó esik.

Napjainkban mindenki számára elérhetővé váltak a térelméletek, nagyon kevés kutatással a legtöbb jelentősebb forrás, szakirodalom hozzáférhető. Mégis azt gondolom, hogy ezek ál-

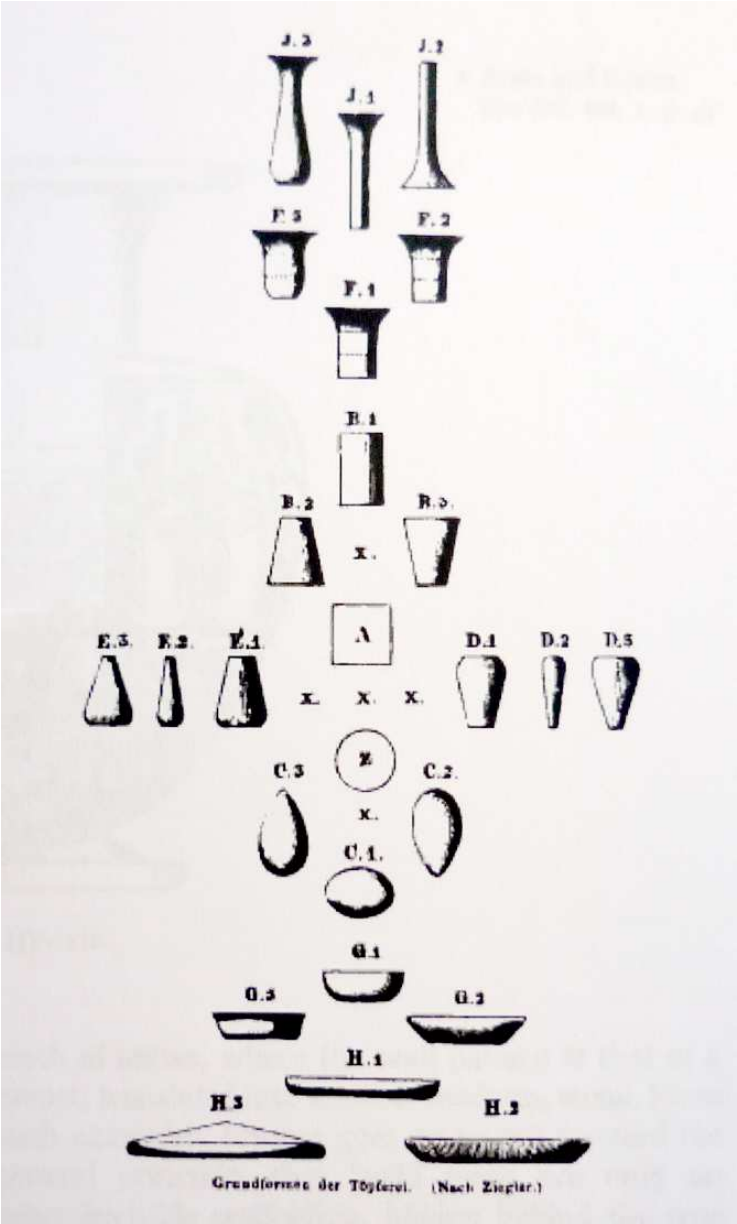

Pottery type forms (Der stil,vol2.)

talánosan értelmezhetőek, nagyon gyakran kereszthivatkozásúak. Az én értelmezésem szerint minden alkotói folyamat részben ösztönös és részben tudatos. E két alkotóelem egyensúlyának váltakozása figyelhető meg az építészettörténet, a művészettörténet által.

Csak a XIX. század második felében születtek meg az első –már a pszichológia eredményeit is felhasználó- térelméletek. (August Schmarsow, Wilhelm Worringer és Gottfried Semper munkásságai.) Ez volt az az időszak, mikor az építészek az építészeten kívül próbáltak támpontokat találni térelméleteikhez.

Mint ahogyan az ókori görögök a fejlett iparművészetükből, úgy a kor építészei a 'fejlettebb', bizonyos szempontok szerint elmélyültebb, jobban kidolgozott társtudományokból merítettek ihletet. A rohamosan fejlődő pszichológiából, szociológiából természettudományokból. Előtérbe került a tudatosság az ösztönösség helyett. A tudatosság viszont egyfajta viszonyítási, követendő alapot feltételez, amely meghatározása az építészekre várt-vár. Dolgozatom egy, a számba vehető lehetőségek közül, egy alapvetően társtudományi és építészetelméleti gondolatokra épülő térelméleti hozzáállás.

Az első világháború után a filozófiában egyre nagyobb teret nyert az 'én' , az 'identitás' kutatása. Központi témává vált a lét szubjektivitása,1927-ben megjelent Heidegger Lét és idő című műve, mely először emeli be a teret a filozófiai gondolkodásba. „Mivel a jelenvalóléthez lényegszerűen a világban-benne-lét tartozik, ezért a világhoz viszonyuló léte a dolog lényegét tekintve gondoskodás."

Azonban ezen eredmények még túlságosan elvontnak bizonyultak a gyakorló építészek számára. A ma filozófusai, környezetszociológusai jóval nagyobb hangsúlyt fektetnek a közérthetőségre, ha úgy teszik a 'felhasználóbarát' megfogalmazásra, így jóval egyszerűbben sajátíthatják el gondolataikat a praxist vezető építészek is.

Ahogyan Hans Belting német művészettörténész fogalmaz: „Az egykori művészetelmélet helyébe a művészek elméletei léptek"

Régóta fennálló probléma különösen a rekonstrukciós tervezési feladatoknál, hogy egészen pontosan mi is a 'helyreállítandó' dolog-tér-hely, vagyis ki-mi az alany. Különböző elméletek születtek erre vonatkozóan. Van, amelyik szerint a tervezés tárgyára, mint elsősorban fizikai térre kell tekintenünk. Van, amelyik szerint egy időbeli folyamatra, melynek egy adott szakaszát kell kiragadnunk a többiek elől, mely különböző szempontrendszerek szerint prioritást élvez. Van, amelyik szerint nem is a 'tér' a tervezés alanya, sokkal inkább a tervező, és az ő szempontrendszerének kell érvényesülnie. Persze a lista nem teljes, ma már szinte bármi lehet tervezési alapelv és ezzel együtt bármivel való szembe helyezkedés is.

A tervezési koncepció kialakítása az egész tervezési folyamat legfontosabb szakasza, és minden koncepcióállítást valamiféle analízis előz meg. Az analízis elkészítésének számtalan módszere van. Lehet az a helyszínen történő bejárás, a könyvtári-levéltári ismeretanyagok begyűjtése, lexikális adatok megszerzése, intuitív alapú érzelmekre való hangolódás, mindenki másra helyezi a hangsúlyt. Vannak erre vonatkozó 'szabályokba' foglalt nézetek, ám mégis a legtöbb építész szabadon bánik a feladattal. Felmerül egy végső megoldás igénye.

Volt szerencsém az elmúlt években több, nagyléptékű rekonstrukciós tervezési folyamatban részt venni. Mindegyiknél az analízis elkészítése és a koncepció megalkotása volt számomra a legizgalmasabb. Ezen munkafolyamat elkészítése közben végig éreztem egyfajta bizonytalanságot, hiányérzetet.

A hiányérzet a párhuzamba állíthatóságra vonatkozott. Annyit tudtam, hogy ez nem lehet új keletű probléma, léteznie kell valaminek – ha nem is szigorúan az építészet szakterületén belül – ami szintén ezzel a problémával foglakozik. Ekkor szembesültem azzal a ténnyel, hogy az analízis elké-

Puhl Antal: „Terek" az építészetben (International Conference, 2009, Debrecen)

Martin Heidegger: Lét és idő (Osiris Kiadó, Budapest, 2007) 162. o.

szítése során, én tulajdonképpen az épített környezet identitását szándékozom meghatározni. Olvasmányaim során párhuzamot véltem felfedezni a személy identitásának kutatása és a fizikai tér identitásának feltérképezése között.

„A helyek/tárgyak tehát lényegüket tekintve szocio-fizikai természetűek.” Az identitás elsődleges funkciója, hogy elhelyezze az adott alanyt a saját társadalmi terében.

Dúll Andrea: A környezetpszichológia alapkérdései (L’Harmattan Kiadó, 2009, Budapest) 48.o.

1.TÉZIS:

Az épített tér szocio- fizikai tulajdonságokkal felruházott, így kutatható lélektani eszközökkel. Véleményem szerint alapvető tervezési koncepcióalkotási elv annak meghatározása, hogy a tér újra/át tervezése során milyen szerepet tölt be annak identitása, személyisége, humanizált nézőpontból.

Összehasonlító fogalommagyarázat

A dolgozat címében szereplő tér-identitás vagy épített környezet-identitás fogalmát igazolandó, szeretném elkülöníteni néhány hasonló, általánosan használt fogalomtól. A tér-identitás nem azonos a környezetpszichológiában használt ’helyidentitással’. Ez utóbbi alanya ugyanis az ember, kinek önazonosságát környezete alakítja. A téridentitás alanya az adott épített környezeti elem humán- pszichológiai jegyekkel, tulajdonságokkal felruházva. A helyidentitás fogalma Harold M. Proshansky, környezetpszichológus munkásságából ered, elméletei a mai környezetpszichológia alapművei. Alapvetően az ember és környezet viszonyát vizsgálta, melynek hatása van az egyén és a környezet identitásának kialakulásához, változásához.

A tér-identitás ugyancsak nem azonos a ’ hely szellemével ’, avagy a ’ genius locival ’, bár itt az alany már ugyanaz. Sokan a hely szellemét a következőképpen magyarázzák: Csak és kizárólag (és itt ezen van a hangsúly) az adott helyre jellemző hangulat, kisugárzás, sajátságos légkör. A hely szelleme egy hatás az adott személyre, így jellegénél fogva mindenkinél más és más. Ezen túl egy pillanatnyi állapot, a felmérés pillanatában észlelt állapot. Az észlelés útján válik a térből hely. A ’ genius loci ’ kategória az egyediséget tartja a legfontosabbnak, a minden mástól való különbséget. Csak az adott helyszínen tapasztalható, nem leírható, elmesélhető. Írni, beszélni róla csak a helyszínen lehet. A hely szelleme függ a befogadótól. Annak érzékenységéről, látásmódjától, lelki állapotától, hangulatától. Amiben mégis rokon fogalom a tér-identitással, hogy elsődlegesen ’ történelmi ’ alapra épül. A múlt ismeretére, az emlékekre, melyek az emberek (lakók) vagy tárgyak (festmények, szobrok) őriznek.

Nem azonos fogalom az építészetben használt ’helyérzettel’ (sense of place). A helyérzet igazolja azon dolgokat, amik

fontosak a személy identitásának kialakulásában, jelentőségük alapvető a személy életében. Ugyanazon helyek más és más helyérzetet kelthetnek egyedenként. Az adott hely mindenkinek mást jelenthet. A helyérzet sokkal inkább a személy védjegye, semmint a helyé. Az identitása része akár azonosul vele, akár éppen elleni. A tér-identitás ezen fogalmak közül talán a ' legobjektívebb '. Akkor is érthető, ha még sohasem jártunk az adott helyen, előzőleg nem tudtunk róla semmit.

Relph, E. C. ((1976): Place and Placelessness, Pion, London) könyvében arra keresi a választ, hogyan és mikor telnek meg jelentéssel számunkra a különböző helyek. Ő használta először ebben a kontextusban a 'helytelenség' 'placeless' fogalmát, amivel arra utal, hogy globalizációs változásokkal folyamatosan uniformizált, egyforma helyeket hozunk létre, kiölve ezzel a jellegzetes karaktereket. Hasonló alapgondolatokra, vagyis a szintén identitás nélküli terekre vonatkoznak a nem-helyek. A Nem-helyek 'non-lieux' fogalmát Marc Augé (Augé, Marc (1995) Non-places: Introduction of an Anthropology of Super-modernity Verso, New York) használta először a nem fizikai építészeti terekre.

Dúll Andrea: A környezetpszichológia alapkérdései (L'Harmattan Kiadó, 2009, Budapest) 100.o.

Olyanokra gondolt, mint például vonatbüfé, folyosók, átjárók, hotelszobák… az átmenet helyei. Rájuk nem vonatkozik a történelmiség, nem kötődnek kapcsolatok, emlékek hozzájuk, identitásuk nem releváns. Értelmezésemben az alább említett fogalmakkal ellentétben a tér-identitás objektív fogalom. Az identitás ebben az esetben nem az alanyról alkotott kép, hanem az alany által vetített kép. Nem függ az 'értelmezőtől', mindenki számára ugyanúgy, csakis egyféleképpen olvasható.

Dúll Andrea: A környezetpszichológia alapkérdései (L'Harmattan Kiadó, 2009, Budapest) 48.o.

Éppen ennek az identitás –állításnak a feladatát gondolom az építésztervezők alapvető feladatának, melyhez birtokukban áll –kell, hogy álljon- a megfelelő tudás és érzékenység.

Dúll Andrea: A környezetpszichológia alapkérdései (L'Harmattan Kiadó, 2009, Budapest) 213.o.

Az épített tér-ember viszonya

„ a referenciakutatások az épített környezetre kiterjesztve megállapítják, hogy az emberek legjobban azokat a tereket kedvelik, ahol a természetes és az ember által épített környezet egyensúlyban van."

A pszichológián belül a 70-es évek elején körvonalazódott az az új terület, amelyet „környezetpszichológiának" neveztek. A fizikai környezet és a humán viselkedés egymásra hatását vizsgálta első sorban. William H. Ittelson (környezetpszichológus) szerint a környezet definíciója a következő: „1. minden érzékszervnek szimultán nyújt információt 2. perifériás és központi információt is magába foglal 3. jóval több környezeti információt jelent, mint amennyit (tudatosan) kezelni tud a használó 4. nem rendelkezik mereven rögzített határokkal 5. akciókon, aktív cselekvéseken keresztül határozódik meg és szerzünk róla tapasztalatokat 6. szimbolikus jelentéssel bír 7. megtapasztalásának eredménye koherens és bejósolható „egész" formáját ölti"

A környezetpszichológiát szokták ember-környezet tudománynak is hívni. Ez mindenképpen valamiféle kölcsönhatásra utal. Véleményem szerint ennek a kölcsönhatásnak a vizsgálata is személyiségelvű, azaz ember-ember közötti kölcsönhatással rokonítható. "Egy környezetpszichológiai helyidentitás-koncepció szerint az 'élettelen' fizikai környezet szerepe aktívabb az életünkben: azonosságtudatunk, szelférzésünk, azaz személyiségünk részévé válik."

Fontosnak tartom az identitás meghatározására épülő karakter felállítása utáni tervezői munka tiszta céltudatosságát. Dúll Andrea állítása rávilágít ennek a célnak a jellemére.

„A emberek igénylik, hogy értelmet adjanak az őket körülvevő dolgoknak, hogy értsék az őket körülvevő világot, de közben szükségük van környezeti kihívásokra is. Számos vizsgálat igazolja, hogy a legkedvezőbb helyzet az, amikor a környezet sem nem túl bizonytalan, sem nem túl egyértelmű."

Az emberi pszichét ugyanis mindkettő egyformán fárasztja. A túlságosan instabil tulajdonságok befogadása sok energiát igényel, és általában nem jár sikerélménnyel. Hiányzik a visszacsatolás, illetve a többiek által hasonlóan átélt csoport-élmény is. A túlságosan egyértelmű ismertetőjegyek pedig nem állítják a befogadó alanyt kihívások elé, így nagyon rövid időn belül közönyt váltanak ki a szemlélődőben. Szélsőséges esetben mindkét helyzetben ezek a terek frusztrálóak, ezért például viselkedési devianciákhoz vezethetnek. „ A helyek folyamatos felfedezése, feltérképezése állandó feltétele a hatékonyan alkalmazkodó életvitelnek." Mint később saját tervezési munkáim kapcsán konkrét gyakorlati példákkal is illusztrálni fogom, elsődleges tervezési szempontnak tartom az érdeklős folyamatos fenntartását az épített tér iránt, a felfedezés, megfejtés lehetőségét, a kíváncsiság kielégítését, feladatok megoldásának lehetőségét. A tervezés tárgya sohasem túl bizonytalan és sohasem túl egyértelmű. Kutatások támasztják alá azt a nézetet, miszerint az emberek azt a környezetet kedvelik, amely vizuális felépítése hozzájárul a megfigyelés illetve a megértés igényének kielégítéséhez.

Dúll Andrea: A környezetpszichológia alapkérdései (L'Harmattan Kiadó, 2009, Budapest) 82.o.

Dúll Andrea: A környezetpszichológia alapkérdései (L'Harmattan Kiadó, 2009, Budapest) 77.o.

Ezen túlmenően biztonságérzetet kelt az a fajta környezet, ahol él a ' látni de nem látszani' elv. Egyes elméletek szerint a környezetet az emberek ősi ösztöneikre támaszkodva olyan élőhelynek tekintik, ahol az uralkodó elv a túlélés elve. Nagyobb biztonságban, illetve jelentősen nagyobb magabiztossággal létezünk olyan térben, ahol az alábbi két funkció érvényesül: zavartalan rálátás a körülöttünk lévő térre, egyben az onnan nézelődők szembeni láthatatlanság.

Sok kutatás foglakozik a tér leképezésének problematikájával. A metrikus adatok (távolság, sugár, lépték…) torzulnak a befogadás során. (érzelmi ingerek, emlékek, rövidítés…) A tér elveszíti ezen 'mértékegységekben' mérhető jellegzetességeit.

2.TÉZIS:

Az épített téri környezet karaktere ne legyen kétséges, bizonytalanságot keltő, de ne legyen túlságosan evidens sem.

Tér-Identitás

„ Úgy vélem az identitás, mint általános fogalom valóban problematikus, konfliktusok tarkítják, azonban részterületekre bontva értelmezhetősége, elemezhetősége nagyban növelhető.”

A tér-identitás megfogalmazása előtt határozzuk meg az identitás fogalmát. A tér-identitás, mint szókapcsolat és mint fogalom bár sok helyen szerepel hivatkozási alapként, részben definiálva, de alapvetően nem került ilyen kontextusban definiálva. Bár környezetpszichológusok, szocioólusok használják, az építészeti szakirodalomban még ritka az efféle megszemélyesítés.

Bugovics Zoltán: Társadalom, identitás és területfejlesztés (L’Harmattan Kiadó, 2007, Budapest) 103.o.

Az identitás meghatározásának, vizsgálatának kiterjedt szakirodalma van, mely gyakorlatilag egyidős a pszichológiával, filozófiával, a társadalomtudományokkal. Önmagunk azonosítása, az önmagunkról való tudás (kogníció) elmélyítésére való igény nagyon is régi keletű. A következő lépés –mások azonosítása – ebből már magától fakad. Az ÉN kutatása kibővült, egyre több ismeretanyagunk van, mégis identitásunk meghatározása egyre kevésbé egyértelmű, révén Önmeghatározásunk is egyre gyorsabb ütemben változik.

Fenyő Imre: Tudás és társadalom a posztmodernitás korában Zygmunt Bauman metaforikus társadalomelmélete (Doktori (PhD) értekezés)147.o.

Az identitás fogalmának bevezetését az 50-es évekre tehetjük, és Erik H. Erikson fejlődéspszichológusnak tulajdoníthatjuk. Az értelmező kéziszótár lexikális definíciója: Az identitás: énazonosság. Azonosságtudat; annak tudatosítása, hogy ’ki és mi vagyok’, sőt először is, hogy ’én – én vagyok’.

„Ebben a világban semmi sem predeterminált, még kevésbé visszavonhatatlan. Semmilyen vereség sem végleges, de a győzelem sem szól örök időkre. A végtelen lehetőségek világa megadja a szabadság édes érzését: bárkivé lehetünk. De az édességnek van egyfajta keserű utóíze, mivel a ’valakivé levés ’ azt sugallja, hogy semmi sem ért még véget. A valakinek lenni állapota (amit a valamivé válás hívatott biztosítani) a játék végére utal: nem vagy többé szabad, ha elérted a célt. Nem vagy magad, ha valakivé váltál. Azt mondhatnánk tehát, hogy a befejezetlenség, az aluldeterminált ság állapota tele van rizikóval és aggodalommal, de ellentéte sem örömteli, mivel elzárja azt, amit a szabadság előtárt. Más szavakkal ezt úgy fogalmazhatnánk meg, hogy napjaink világában bár soha nem hibázhatsz, soha nem lehetsz teljesen jó úton sem. Semmi sem jelzi a jó választást az alternatívái között – igazából a döntés megtétele után sem, de előtte semmiképpen.„

A fenti gondolatmenet jól példázza az útkeresés problematikáját, illetve igazolja a tényt, hogy a kutatás tárgya (az én keresés) a természetéből fakadóan mennyire összetett, mennyi zsákutcát rejt és hogy bár több ezer éves múltja van, miért csak az utóbbi két évszázad adott számottevő eredményeket a témakörben.

A Ki vagyok én?-re a választ keresni nem egyszerű feladat, de mindenképpen előfeltétele a Ki ő?-re való válasz meghatározásának. Egy szocio-fizikai tulajdonságokkal felruházott, ha úgy tetszik ’humanizált’ tér identitásának meghatározásának alapfeltétele a személy – leginkább saját személyünk- identitásának ismerete.

Az identitásképzés

Pataki Ferenc négy identitásképzési módot különböztet meg : 1. új események hatására létrejövő elem, 2. a meglévő elem differenciálódik, 3. elutasított,elhagyott elem (nem veszíti el teljesen,az elem lenyomatai megmaradnak), 4. egy meglévő, de megváltozott-teszem azt, erősebb hangsúlyt kapó-elem.() Az első identitásképzési mód a legegyértelműbb, itt egy újonnan megjelenő identitás elem hatására (például egy újcsoporthoz tartozás hatására) erősödik meg az identitás. A második, a meglévő változása a legösszetettebb, egyben esetünkben a leggyakrabban előforduló mód. Ez az a helyzet, amikor az adott alany átalakul. Épített terek esetében tipikusan ilyen helyzetek a rekonstrukciós munkák, akárcsak állagmegóvásról van szó (a kor technikájának lenyomata változtat), akár használati funkcióváltásról (egy múzeum kávézóvá alakul) akár tematikai változásról (katolikus templomot református templommá építenek át) legyen szó. A harmadik mód lehet önmagában álló, de lehet az előbbi elemekkel együttesen szereplő is. Egy elhagyott identitáselemnek mindig lesz lenyomata az új identitásban. Bár az adott elem maga már nem lesz része az alany identitásának, eredete, kialakulásának indító okai, hatásai beépülve élnek tovább az új identitás részeként. A negyedik módot akár lehetne harmadik kiegészítéseként is értelmezni.

Ha egy identitás elem erőssége növekszik, hajlamosak vagyunk elsődlegesnek tekinteni. Az elem jelentőségének növekedésének oka lehet történelmi (az aktuális kor kutatásai éppen ezt a kort tekintik a leghangsúlyosabbnak), politikai (az aktuális helyzet az elem erősödését kívánja meg, vagy csak abban az esetben élvez támogatást,ha megerősödik), mindenestre nem szabad figyelmen kívül hagyni az elem megváltozásának okait, illetve annak hatását.

Bugovics Zoltán szerint az identitás mély és tartós azonosságtudatot feltételez. „Mindez persze nem jelenti azt, hogy statikus, megváltoztathatatlan kategóriáról van szó, ám azt sem jelentheti, hogy könnyen módosuló tartalomról beszéljünk.” A változást már természeténél fogva nehéz befogadnunk. Ezen a területen pedig mindez különösen érzékenyen érinti a szereplőket. „Identitásprobléma ott és akkor jön létre, ahol és amikor a társadalom növekvő tagoltsága és a társadalmi egyén individualizációjának kibontakozása következtében az identitáskategóriák fokozatosan elválnak természetes, készen kapott és rögzített alapjuktól.” A globalizációval, vagy szinte bármilyen okkal történő változást mindig is szkeptikusan fogadták. „Amikor a hálózatok feloldják az időt és a teret, az emberek a helyekhez horgonyozzák le magukat és előhívják történelmi emlékezetüket.” Az átalakulások elől a legkönnyebb és legtermészetesebb emberi jellemző a múltba való visszatérés. A legtöbben a múltat, mint egy lezárt egységet tekintik. A jelenben nem egy végtelen folyamat pillanatnyi állapotát látják, sokkal inkább a múlt végét, és a még nem elkezdődő jövőt.

Bugovics Zoltán: Társadalom, identitás és területfejlesztés (L’Harmattan Kiadó, 2007, Budapest) 111.o.

Pataki Ferenc: Élettörtének és identitás (Osiris Kiadó,2001, Budapest)

Manuel Castells: Az identitás hatalma; Gazdaság, társadalom és kultúra (Gondolat-Infonia Kiadó, 2006, Budapest) 101.o.

Az épített terek rekonstruálásának egyik alapvető gondolata véleményem szerint annak a ténynek a beismerése, hogy egy időfolyam egyetlen pillanatában vagyunk, ahol identitásunk már kialakult (akár többször módosult) jelenleg egy olyan pontjához ért, ahol változnia kell és még meg van a lehetősége, hogy későbbiekben változzon.

Erik Homburger Erikson, neves fejlődéspszichológus elmélete szerint: a személyiség folyamatosan változhat. Konfliktusok, változások kísérik végig, melyekre reagálnia kell, megoldást találnia. Erikson megfogalmazása szerint az identitástudat nem kialakul, hanem stabilizálódik. Az én értelmezésem szerint tehát nem egy felülről jövő feladat eredménye, amit látunk, sokkal inkább egy belülről vezérelt fejlődés egy állomása, mely egy stabil,

leírható, karakterizálható állapotot mutat.

Vannak pszichológiai elméletek, melyek szerint valamilyen ' szerep ' választása az alapja az identitás kialakulásának. A szocializáció során átvesszük ezeket a szerepmintákat, és ezek mentén alakítjuk ki egyéniségünket.

Az identitás nem egyenlő a 'szerep' fogalmával. Ahogyan Manuel Castells fogalmaz: „A identitások a célokat, míg a szerepek a funkciókat szervezik." A célok jelen esetben az elsődleges identitást határozzák meg, melyet fontos megkülönböztetni, ugyanis később ez szolgál a 'karakter' alapjául. „Az ember én-azonossága (self identity) nem olyan megkülönböztető jegy, amivel az egyén rendelkezik, hanem az az 'én' jelenik meg benne reflexív módon, amit az adott személy saját életrajza alapján saját magáénak tekint."

Manuel Castells: Az identitás hatalma; Gazdaság, társadalom és kultúra (Gondolat-Infonia Kiadó, 2006, Budapest) 29.o.

Legalább egyetlen, alaposan végiggondolt személyiségrajz ismerete szükséges ahhoz, hogy valaki vagy valami mását kifejthessük.

Manuel Castells: Az identitás hatalma; Gazdaság, társadalom és kultúra (Gondolat-Infonia Kiadó, 2006, Budapest) 33.o.

Véleményem szerint párhuzamba állítható egy ember ' személyiségfejlődése ' egy életciklus alatt, illetve egy épített környezet alakulása saját életciklusán belül. Dúll Andrea a környezetpszichológia pszichológia voltát igazolva teszi fel a következő kérdéseket: „Megközelíthető-e a fizikai környezet pszichológiai szemlélettel? Feltehetők-e értelmes és tényleges pszichológiai természetű kérdések a tárgyakkal, illetve az épített és természeti helyekkel kapcsolatba? Adhatók-e ezekre a kérdésekre használható lélektani válaszok, és ezek alapján be lehet-e jobbító módon avatkozni az emberi működésbe? " Az én értelmezésem szerint a válasz: igen! Az épített fizikai tér kutatható lélektani eszközökkel. Véleményem szerint az egyik alapvető tervezési elv – különös tekintettel a rekonstrukciós tervezési feladatokra- annak meghatározása, hogy a tér újra/át tervezése során milyen szerepet tölt be annak identitása, személyisége, humanizált nézőpontból. Ha egyáltalán.

Dúll Andrea: A környezetpszichológia alapkérdései (L'Harmattan Kiadó, 2009, Budapest) 12.o.

Az identitás meghatározására épül a tér, karakterének kialakítása. Ezt további tényezők (szabályzatok, anyagi lehetőségek, megrendelői akarat) befolyásolják, de az alapvető karaktert már nem. Ezen a területen való kutatás mindenképpen transzdiszciplinaritást feltételez. Azaz az építészet tudományterületén túlmutatva összekapcsolni a pszichológia, szociológia…(!).. ezzel foglalkozó ágait. Egymás jellegzetességeit kihasználva elősegíteni a területen való elmélyülést. Legfőképpen azt vizsgálni, hogyan hat az épített környezet ránk, illetve természetesen fordítva. Egyre elterjedtebb az a nézet, hogy minden fizikai környezet egyben szociológiai is. Minden érzékszervünket elindító érzet.

A témában való elmélyülés során egyre karakteresebben rajzolódott ki bennem a gondolat, hogy mindezen állításokra alapozva az építészeti tervezés nem lehet pusztán szakmai. Leegyszerűsítve: pusztán építészetből nem lehet építészetet csinálni. A társtudományok ismeretére elengedhetetlenül szükség van.

3.TÉZIS:

Az épített tér identitáselemeit nem szabad „kategorikussá" túlozni. Nem szükséges az egyes elemeket léptéktelenül felnagyítani, jelezve jelentőségüket és az építész azon álláspontját, miszerint az elemek fölé és alárendeltségi viszonyában feljebb található a többinél. A tér identitása idővel megváltozhat, de ez a folyamat a személyiség változásával párhuzamba állítva hasonló nehézségű, soktényezős folyamat.

Rekonstrukció

A műemlékvédelem régóta foglalkozik annak az alapvető kérdésnek a tisztázásával, hogy mik is a rekonstruálás, a helyreállítás szabályai. A XIX. században nem törődve az ellenérvekkel, az eredeti formájukban –noha tökéletes szaktudás birtokában az adott korról – állították helyre a tereket, épületeket. Az 1931-es Athéni Charta veti fel először, hogy gondoskodni kell az épített környezet állagmegóvásáról. Az 1964-es Velencei Charta sokkal szigorúbb elveket fogalmaz meg a műemlékvédelemmel kapcsolatban. Ez utóbbi álláspontja szerint semmit sem lehet stílusában rekonstruálni, a létező elemeket kell megóvni, de a hozzáépítés mindig egyértelműen tükrözze a beavatkozás korát. Az azóta eltelt évtizedek a Velencei Chartát tekintik iránymutatónak, ha meglévő épülethez való viszonyulást kell igazolni. Azonban az utóbbi években enyhülés érződik, már elfogadóbb a szakma a rekonstrukcióval kapcsolatban, ha a helyzet indokolja. Már a Velencei Charta is kitért olyan megkülönböztetési lehetőségre (különös tekintettel itt a világháború sújtotta károkra) mint az 'erőszakos, terrorcselekmény' áldozatává váló épületek vagy a pusztán természeti elhagyatottságból fakadó pusztulásnak a különbségtétele.

A mióta építészettörténetről beszélhetünk, azóta áll fenn az állagmegőrzés, az 'értékóvás'. Az ókori időktől kezdve, de még a középkorra is jellemző az a hozzáállás, miszerint a rekonstruálásnak pusztán esztétikai, és nem műemlékvédelmi okai voltak. Az első műemlékvédelmi törvényt II. Pius adta ki 1462-ben, de még az 1545-ös tridenti zsinat is azt adta ki utasításban a püspököknek, hogy mindent ,ami helyreállítást igényel, azt tegyék is rendbe- szintén nem a mai módszerek szerinti műemléki célokkal. A közelmúlt, pontosan az állagmegóvásra hivatkozva bontott el olyan jelentőségű építményeket mint a denduri templom (ma New York-ban található) vagy az Istár-kapu (ma Berlinben található), és szállította el eredeti helyszínéről. Ezzel kapcsolatban felmerül a másolatok hitelességének kérdése. Ha az eredeti, jelentős történelmi értékkel bíró épületről, építményről másolat készül,az vajon birtokolja-e ugyanazon értékeket, mint az eredeti. Egy biztos, két alanynak nem lehet egyetlen identitása, ez az elsődleges tulajdonság, mely másoktól megkülönböztet minket.

A Charták előtti időkben nem alakult ki komolyabb filozófiai alapja a rekonstrukciónak. A reneszánsz és az azt követő időszakok gyakorlatilag 'anyagraktárnak' használták az antik világ romjait, komolyabb elvi gátlások nélkül építkeztek, használták fel újra az ókor építőanyagait, épületszerkezeteit. Bár nem voltak megalapozott, írott szabályrendszereik, mégis az esztétikai javításokon kívüli, azoknál összetettebb rekonstrukciós terveknél támaszkodtak egyfajta kialakult értékrendhez, melynek alapvető pillére lehetett-ha nem is kimondva- a tér-identitás megtartása, ha ezen definíciót nem is pontosan a mai értelemben használták.

Identitás-rekonstrukció

Véleményem szerint helyes válasz lehet a kérdésre, a tér-identitás rekonstrukció. „Ez a funkcionális tér elősegíti-e az ember harmonikus létezését vagy sem, s a fejlődés, a fejlesztés érdekében mit kell megőrizni, s mit átalakítani”. Az, hogy a meglévő terek mivé alakulhatnak, csak az identitás meghatározása után dönthető el. „ Örökségünket csak akkor őrizhetjük meg és adhatjuk tovább, ha folyamatosan újraalkotjuk saját környezetünket.”

Berényi István :Közép-Európa kulturális régióinak kérdése. In:Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában. Piliscsaba, 2003

Az, hogy mennyire van jogunk egy részleteiben fennmaradt tér sorsába beavatkoznunk, véleményem szerint az az előzőekben definiált tér-identitástól függ. Azt gondolom, nem a teret magát, sokkal inkább az alapvető karakterét kell rekonstruálnunk. A későbbiekben kifejtésre kerülő identitás-elemek megfogalmazásának, súlyozásának függvényében meghatározni azt az alapvető személyiség, melyet tovább kívánunk éltetni. Véleményem szerint napjainkban újra létjogosultságot kap a művészeti kreativitás, melyet a művészettörténet, műemlékvédelmi alaposság olyan sokáig alacsony szinten tartott. Természetesen nem veszítette el jelentőségét a történeti hűség, inkább súlyponti eltolódásról beszélhetünk.

Csíkszentmihályi Mihály, Eugene Halton: Tárgyaink tükrében (Libri Kiadó, 2011, Budapest) 304.o.

Amint megjelenik egy tervezési feladat, egy megrendelői igény, egy funkcióváltási feladat, az már előrevetíti a változást. Nem cél és hamis építészeti magatartás lenne megtagadni a feladatot. Ha pusztán a matematikai logikánkra hagyatkozunk, akkor is be kell látnunk, hogy az elmúlt évszázadokban folyamatosan változott a tervezői hozzáállás a rekonstrukciós munkákhoz, így az a legvalószínűbb, hogy egyetlen állandó van a folyamatban, és az pedig a változás. Ahogy mi a jelenben döntünk, azt a jövőben ugyanúgy érheti bírálat, mint ahogy mi kritikusan tekintünk a múlt műemlékvédelmi szabályaira. Tekintsük a műemlékvédelmet inkább a művészeti ágakéhoz rokonnak. A tudomány területén egy újabb igazolt tétel mindig megdönti, ha úgy tetszik: semmissé teszi az előző eredményeket. A művészetekre ez nem igaz. Egy újabb alkotás nem von el semmit az előző korok alkotásainak jelentőségéből. Definíció szerint nem így működik. Természetesen a perspektíva bevezetése nem teszi semmissé az előző korok freskóit, a barokk nem erősebb a reneszánsznál. Korunk hozzáállása a műemlékvédelemhez, saját szabályaink a rekonstrukcióra vonatkozva nem törlik el az előző elméleteket.

Véleményem szerint minden meglévő építészeti tér átalakításához jó eszköz, szempontrendszer lehetne, ha vizsgálnánk a tér identitását. Ezen úton való haladás segítené az építész, a művészettörténész döntését, gondolkodását. Az alábbiakban kifejtésre kerülő identitáselemek maghatározását segíti, előkészítheti az egyes bekezdéseket követő kérdéssor, melyet természetesen az adott tervezési feladatra adaptáltan lehet csak alkalmazni és korlátlanul kibővíthető. A kérdésekre való válaszkeresés a gyakorlatban működhet, elvi alapon pedig új helyzeteket lehet velük teremteni.

Az identitás elemei, a tér-identitás pillérei

„a hely tudja, hogy mi akar lenni”

Christian Norberg-Schulz : Genius Loci Academy Editions, 1980, London In. Ökotáj 2004/33.

A tervezés fontos eleme, az identitás leírása: mindennek a megfogalmazása. Mindennek, amit tudunk, megtudhatunk… Mit jelent a minden? Az identitás elemeit. A múlt tényei, csoportokhoz való tartozási igények, a társadalom reakciói, a tervezés törvényei, előírásai, a megrendelő akaratának következményei… Az identitás elemei egyfajta rendszert alkotnak, mely rendszer részei folyamatos kölcsönhatásban áll egymással. Ha az építész nem tudja pontosan meghatározni az épített tér identitásának elemeit, úgy bármilyen akarat, technika, amivel hozzá nyúl hibás, ’ beteg ’ lesz, romboló hatású. Részletesebben számba kell venni az identitás elemeit. A tér identitásának meghatározása részben történeti, részben szociálpszichológiai oldalról történik.

Bugovics Zoltán: Társadalom, identitás és területfejlesztés (L’Harmattan Kiadó, 2007, Budapest) 111.o.

Az identitást elemei való bontása gyakorlatilag egy egyszerűsítő, szervező módszer. Például Bugovics Zoltán a területi identitás elemeit a következő tényezőkre fókuszálva vizsgálta meg: 1.büszkeség 2.szertet-megszokás 3. kötődés 4.otthon 5. jövőkép 6. fontosság-szükségszerűség 7. társadalmi-gazdasági aspektus. Véleménye ezen csoportok vizsgálata útján deríthető fel, hogy az alany személyiségére, tudatára milyen hatással van az adott terület. Mindegyik szempont alapvetően érzelmi alapú, nincs kötődés a terület fizikai voltához. Ahogyan ez általában a kutatási elméletekre igaz, itt is beigazolódik, hogy minél több elméletet ismerünk meg az identitás elemeiről, azok típusairól, besorolási módjairól a társtudományok legkülönbözőbb területéről, annál könnyebb lesz kialakítani a saját rendszerünket. Természetesen nem mindezeknek ellentmondó, sokkal inkább egy összefoglaló rendszert, mely minden egyes tervezési feladatnál az adott alanyra vetíthető.

Az elemek mind a „Ki vagyok én?” kérdésre adható válaszok közül kerülnek ki. Egy épített tér identitás elemeinek a meghatározása már determinálni fogja a kialakult karakter megfogalmazását. Az identitáselemek persze nem egyenrangúak, nem felsorolás szintjén léteznek, fölé és alárendeltségi viszonyban vannak. Ennek a viszonyrendszernek a meghatározása is az építész feladata. Hiszen később az, hogy milyen módon épít ezen elemekre, mit hangsúlyoz, minek a jelentőségét tartja a legkiemelkedőbbnek, az ő feladata lesz eldönteni.

„ … az ember a maga választásaival társul a sorshoz annak eldöntésében, hogy kicsoda is ő: kategorikussá túlozza, ami hasonlítja azokhoz, akikhez egyben-másban hasonlít, vagy ami megkülönbözteti azoktól, akiktől annyira, amennyire különbözik.”

KÖTELEZŐEN FIGYELEMBE VEENDŐ ELEMEK

Alapvetésként megállapíthatjuk, hogy vannak kötelezően betartandó identitás-elemek, úgy is mint a megrendelői igények teljesítése,illetve a hatályos tervezési szabályrendszerek betartása. Az, hogy a jelenben változás történik az épített tér ’életében’, elsősorban a megrendelő akaratának a következménye. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ő jogosult –akár tulajdonjogi alapon, akár egy közösség bizalmát élvezve- megfogalmazni igényeit a tér megváltoztatására. Legyen ez a legalapvetőbb állagmegóvástól a teljes átépítésig. Ő fogalmazza meg a célokat és általában ő határozza meg az anyagi..stb. lehetőségeket is. Ideális esetben a megrendelő az adott közösség érdekeit képviseli. A közösség elhatározza, hogy az építész segítségével találják meg a tér identitását.

Közösségi tervezés=identitáskeresés

A másik nagy csoportja a kötelezően betartandó identitásalkotó elemeknek: a vonatkozó szabályok hatásai. Erre a szakaszra is igaz, hogy ideális esetben az építész minden tudásnak, illetve információnak a birtokában van, mire egyáltalán belekezd a tervezési koncepció megalkotásának. Az adott térre vonatko-

zó szabályok ismeretének birtokában ugyanis gondolatai nem engedik az ezeket a szabályokat áthágó irányba a koncepcióépítést. Meg kell felelni a szabályokon belül a szakhatóságoknak is, illetve a tervvel kapcsolatba kerülő szakértői véleményeknek pedig erősen ajánlott. Fontos lehet minden tényező ismerete már a tervezés korai szakaszában, ami a tervezési koncepciót befolyásolja különös tekintettel az eltérő társszakmai véleményekre, a társterületek ajánlásaira. Eredményesebb az a fajta módszer, mely a kötelezően betartandó elemek ismerete után alkot koncepciót, mintsem az, amelyik a variációk közül később ejti ki a szabályoknak nem megfelelőt. Az építész feladata ezen elemek birtokában lenni, és csak és kizárólag olyan tervet készíteni, mely ezen előre meghatározott kötelező elemeknek megfelel. Ilyen módon érthető, mind a megrendelői igényeknek, mind a hatályos jogszabályoknak betartásának identitásképző ereje van.

Az alábbi kérdések tehetők fel az épített teret befolyásoló kötelezően betartandó elemekkel kapcsolatban:

Mi a közösséget képviselő, vagy tulajdonosi jogával élő megrendelő célja a rekonstrukcióval? Mi a tervezési program? Milyen igényeket fogalmaz meg? Milyen lehetőségeket biztosít? Mik a korlátai? Mely szabályok vonatkoznak az adott tér átalakítására vonatkozóan? Mely hatóságok az illetékesek az adott helyzetben? Milyen érdekből cselekszik: magáncélú fejlesztési szándék vagy közösségi érdek? Tulajdonosi vagy egyéb fejlesztői (idegen tulajdonú ingatlanon történő fejlesztési) elképzelés? Melyek a sarokpontjai? Milyen háttérelemzéseken alapszik (megvalósíthatósági tanulmány, funkcióvizsgálat)? Milyen lehetőségeket biztosít? A megtérülés, de legalább a fenntarthatóság szempont-e?

TÖRTÉNETISÉGEN ALAPULÓ ELEMEK

„Az identitások kialakításának építőanyagai a történelemből, a földrajzból, a biológiából, a produktív és reproduktív intézményekből, a kollektív memóriából és a személyes képzeletvilágból, továbbá hatalmi berendezkedésekből és vallási kinyilatkoztatásokból tevődik össze.” A történeti folytonosságból fakadó kulturális megszokottság az egyik alapvető pillére az identitásunknak. Annak a meghatározása azonban, hogy ’mennyi ’ is az a történelem, amennyi szerepet játszik a tér identitásának kialakulásában, már nem egyszerűen eldönthető. Meg lehet-e határozni az élettartama alatti legjelentősebb, ha úgy tetszik ’történelmi’ korszakot? Számítanak-e olyan tényezők, minthogy van-e híres –esetleg közismert múltja, bizonyos előre definiált évnél (pl.kr.u. 1800) korábbi-e az alapköve? Műemléki védelem alatt áll-e? Ezen tényszerűségek vizsgálata a történelmi identitás-elemek meghatározásának alapfeladatai. Az identitás erejét növeli a kommunikációs csatornák megerősítése. Gondolok itt a várostörténeti-sétákra, az emléktáblákra, szobrok állítására. Az identitást az ismeretanyag bővítése, a beleélés megkönnyítése erősíti, nem pedig a felülről jövő módosító- esetleg létrehozó akarat. Általánosságban az a véleményem, hogy ha csak elméleti szinten van jelen valami, akkor nem elég erős, ha felülről irányított, akkor zsarnoki jellegű. Akkor működik igazán, akkor válik valóban objektívvé, mindenki által azonosnak nyilvánítottá, ha az az ismeretanyag belülről táplálkozik, meggyőződésből ered. Véleményem szerint óriási ereje van egy erős, belülről fakadó álláspontnak, véleménynek.

Manuel Castells: Az identitás hatalma; Gazdaság, társadalom és kultúra (Gondolat-Infonia Kiadó, 2006, Budapest) 29.o.

Az épített tér történetiségére vonatkozóan az alábbi kérdéseket tehetjük fel:

Felkutatható-e a tér eredete? Ismert-e keletkezésének ideje, körülményei? Meghatározhatók-e az építés főbb korszakai, a beavatkozás mértéke, ideje? Mik a korábbi beavatkozás okai? Milyen a korábbi rekonstrukciók mértéke, kiterjedése, „koncepciója”?

Melyek az építés történeti szempontból meghatározó korszakai?

CSOPORTHOZ, KÖZÖSSÉGHEZ TARTOZÁST JELÖLŐ ELEMEK

„ Az emberek saját helyi környezetükben szocializálódnak, és ott lépnek interakcióba egymással, legyen az akár falu, akár város vagy előváros, és társadalmi hálózataikat szomszédjaik körében alakítják ki.”

Sárkány Mihály: A társadalomnéprajzi kutatás hazai története. In Magyar Néprajz VIII

Identitás elemnek tekinthetjük a ’csoporthoz tartozás’ igényét. Ki vagyok én? Református vagyok. A személyes identitás társadalmilag kibővített terének: a kollektív identitást nevezzük. Az azonos érdekek, értékek, az egyetértés jelenik meg főszereplőként. A csoport közös jellemzőivel írjuk le magunkat, a csoporthoz tartozás tényével definiáljuk magunkat. Ez a közösségtudat lehet nemzeti, nemzetiségi, regionális… A közösségtudat alapja az önbesorolás. Ehhez a csoporthoz tartozónak gondolom magamat. De ugyanezen elmélet mentén szintén meghatározó egy csoporttól való határozott elkülönülés is. Definiálni a csoport kollektív identitását, majd ezután a személyiséget, amely nem tagja a csoportnak.

Manuel Castells: Az identitás hatalma; Gazdaság, társadalom és kultúra (Gondolat-Infonia Kiadó, 2006, Budapest) 94.o.

Pataki a következő definíciót adja: „Az identitás azonosságtudatot jelent, az egyén közösségben elfoglalt helyét. Sokféle identitás létezhet: foglalkozási, nemi, családi, nemzetállami stb. identitás, attól függően, hogy az egyén milyen közösségeknek a tagja” Ezt a gondolatmenetet átültetve arra a párhuzamra, miszerint az épített teret szocio-pszicho tulajdonságokkal lehet leírni, nyilvánvaló módon szűkíteni, bővíteni kell: ráigazítani a őt legjobban definiáló identitáskészletet. Itt nem beszélhetünk nemi, családi identitásról, de annál is inkább felerősödik a nemzeti-, társadalomcsoport körüli-, történelmi-, ’személyiségjellemzői’.

Pataki Ferenc (1986): dentitás, személyiség, társadalom (Akadémiai Kiadó, Budapest) 9.o.

A Magyar néprajzi Lexikon leírásában található az alábbi magyarázat a község és a közösség fogalompárokra, melyeknek külön érdekessége, hogy a magyar nyelvben ugyanarról a szótőről eredeztethető. Közösség- község: „Meg kell különböztetnünk itt is a közösség (kollektívum) mint organikus egység és a község mint intézményesült külsődleges keret és kapcsolattípus fogalmát.”

Egy régóta fennálló társadalmi probléma: a közösségek megszűnése. Ezt jellemzően a globalizáció elterjedésére hivatkozva említik, az identitás erősödése és a globalizáció növekedésének kapcsolatára vezethető vissza. Az épített környezet identitását alapvetően meghatározza a terület, ahol megtalálható. Ez természetesen általánosságban igaz csak, de nem említeném itt külön a mobil létesítményeket, a Marc Augé értelmezésében vett ’nem-helyeket’. Ennek területnek a sajátosságai, a történelme, a közösség, mely használja, a politikai élete, természeti viszonyai mind beépül az épített tér identitásába. A globalizáció erősödésével a sok mindenre és mindenkire általánosságban jellemző tulajdonságok erősödnek fel, melyek hatásai vitathatatlanul nyomot hagynak. Ahogyan egy személyiséget, úgy egy közösséget, vagy egy községet is megváltoztat. Ahogyan Manuel Castells fogalmaz: A globalizációt erősítő média, információ áramlatok: ezek fokozzák a kommunikációs csatornáinkat, lehetőségeinket, viszont megfosztanak a választás lehetőségétől. Valóban ez a legerősebb hatása a globalizációnak: nem ad lehetőséget a választásra, hiszen ami ilyen mértékben tud elterjedni, annak akkora ereje van, amivel nehéz felvenni a versenyt, illetve nehéz felismerni, hogy pusztán azért, mert ennyire elterjedt, még nem feltétlenül pozitív. Általában ami globálisan elterjedt, azt definíció szerint igaznak tartunk.

A fenti gondolatokból könnyen születhetnek téves építészeti hozzáállások. Ha az építész nem határozza meg a lehető legtöbb identitáselemet, nem kellő alapossággal jár el munkája során könnyen eshet abba a hibába, hogy pusztán jelentéktelen számú tulajdonság meghatározása után dönt. Kevés információ birtokában azon elemek jelentőségét nagyítja fel, melyek valódi

kutatómunka útján nem kerülnének előtérbe.

A csoporthoz tartozást jelölő elemekre vonatkozóan az alábbi kérdéseket tehetjük fel:

Melyik közösség tagja? Kik közül egy? Mely csoporthoz tartozónak érzékelik? Vallási? Nemzeti? Milyen közösségi tulajdonságok relevánsak a személyiségével kapcsolatban? A létszámuk? Alapításuk éve? Történelemben elfoglalt jelentőségük? Valamilyen célért való kiállás ,vagy valami ellen való tiltakozásuk? Mely alapvető tulajdonságok szükségesek ahhoz, hogy az adott csoport tagja legyen? Mi definiálja az adott csoportot? Az adott csoporthoz tartozás kizár-e más lehetőségeket? Hány csoport tagja lehetek? Csoportjaim közös metszete definiál-e engem?

ÉRZELMI ALAPÚ KÖRNYEZETI ELEMEK

A tér-identitás meghatározása tehát alapvető feladat a rehabilitációs munkák során. Az alany: maga az épület, térstruktúra, épített környezet. Helykötődés csak abban az esetben alakul ki, ha a környezeti elemek, mint tér-identitás elemek maghatározásra kerülnek. Környezetei elemnek tekinthető a valamilyen személy vagy közösség emlékében elevenen élő elem, valamely szimbólum, melynek fontos pszichológiai értéke van az emberek számára, legyen ez egy fizikai objektum, egy helységnév, egy szobor. Ezek az elemek lehetnek vallási alapúak, nemzetiségi jegyek, emlékek, de mindenképpen érzelmi alapúak. Itt utalnák vissza a tér humanizált mivoltára. Érzelmi alapú kapcsolat jön létre, rokon a személy-személy közti viszonyhoz. Ezt tanúsítandó, például a hely elvesztése (katasztrófa, vagy költözés miatti) utáni érzelmek rokoníthatóak a gyász érzéseihez. ”Az egyén társas és társadalmi létezése valamiféle rendezett struktúrát igényel. Ez az egyén pszichológiai szükséglete, hiszen egy kaotikus világban képtelen lenne ésszerűen cselekedni: tehát igyekszik azonosságát (identitását) meghatározni.” Különösen pontosnak tartom a ’ rendezett struktúra’ fogalmat. A meghatározásra került identitásnak mindenekelőtt letisztultnak kell lennie. pontosan az objektivitás fontossága miatt kell mindeni által hozzáférhetőnek, ismertnek lenni. Ha az identitás tisztán definiált, abban az esetben lehet építkezni rá.

A globalizáció növekedésének ellenpontjaként növekszik az igény a helykötődés kialakulására. Az utóbbi időkben jelentősen megnövekedett a tudományos érdeklődés a fogalommal kapcsolatban, elsősorban a szociológia, a pszichológia, és természetesen az építészet területén. A globalizáció egyértelmű fizikai következménye a migráció, az emberek költözési hajlandósága. Több kutatási eredmény igazolja, hogy a helykötődés befolyásolja a hely értékét. Akik erősen kötődnek lakókörnyezetükhöz, elégedettebbeknek bizonyulnak az élet egyéb területein is. A helyhez fűződő érzelmek sokfélék lehetnek: gyűlölet, félelem, féltés, szeretet, honvágy…

Azonban a környezetpszichológia a helykötődést elsősorban, mint pozitív érzelem veszi figyelembe. A helykötődés alapvetően képzettársításon alapszik. Nem maguk a fizikai tárgyak váltják ki ezeket az érzelmeket. (Egy teljesen a miénkhez hasonló panellakásban nem érezzük otthon magunkat Moszkvában.) Az általuk szimbolizált dolgokhoz ragaszkodunk. A helykötődésnek identitásképző ereje is lehet, ebben az esetben a kötődő személy identitásáról beszélünk. A kedvenc hely, a kávéházi törzsasztal, a leglátogatottabb park… stb. visszacsatolva megváltoztatja a személy énképét. Ki ő? A Puskinban olvasó lány. Az identitás mértékét ” meghatározzák egyrészt azáltal, hogy a különféle térszerkezeti struktúrák mennyire ivódnak be a hétköznapi életbe, az emberek földrajzi viselkedésébe, területi tudatába.” Különösen érzékeny megfigyelési munkát igényel annak meghatározása, hogy a társadalomban az adott épített környezet milyen hatást gyakorol, mik az aktuális helyzet sajátosságai. Létezik-e

Bugovics Zoltán: Társadalom, identitás és területfejlesztés (L’Harmattan Kiadó, 2007, Budapest) 171.o.

Bugovics Zoltán: Társadalom, identitás és területfejlesztés (L’Harmattan Kiadó, 2007, Budapest) 104.o.

bármi ami az emberekre erős benyomást tett, vannak-e emlékek, amik még az átlagosnál erőssebben élnek az itt élőkben. Ezt nevezhetjük probléma érzékeny területnek, mivel alapvetően problémák megválaszolása céljából jött létre.

Az érzelmi alapú környezeti elemek meghatározására vonatkozóan az alábbi kérdéseket tehetjük fel:

Van bármi, amit a térrel kapcsolatban a közösség fontosnak tart? Ha már nem is létezik,de emlékét életben tartják? Érzelmileg jelentős hely? Egy név? Egyes fizikai elemek helyzete, elrendezése, sorrendje… Jelentősebb vizuális elemekkel rendelkezik-e? Melyek félelmet keltenek, feszültséget okoznak, olyan színek, melyek pszichológiailag befolyásolnak... Milyen módszerekkel kutathatóak a fentiekben felsorolt érzelmi illetve csoporthoz, közösséghez tartozást jelölő elemek?

4.TÉZIS:

A fent meghatározott tér-identitás elemeire bontható. Ezen identitás-elemek egyfajta rendszert alkotnak, mely rendszer részei folyamatos kölcsönhatásban állnak egymással. Az elemek a ’ Ki (is) vagyok én?’ kérdésre adott válaszokból kerülnek ki. Főbb kategóriái: a kötelezően figyelembe veendő elemek, a történetiségen alapuló elemek, a csoporthoz, közösséghez tartozást jelölő elemek, az érzelmi alapú környezeti elemek.

Identitás, mint motivációs paraméter

” az egyén én rendszere és benne identitása motivációs rendszerként is működik”

Az ember azonosságtudata fontos: minél jobban kötődik az adott helyhez, annál aktívabb szerepet vállal a fejlesztésben, gazdaságilag is termékenyebb lesz. Mint láttuk korábban, a kötődés alapja az identitáselemek ismerete. Amint az elemek identitásunk részévé válnak, azonosulni tudunk velük. Az azonosulás növeli a motiváció mértékét. Ami építeni tud, az az emberek képzelőereje, kreativitása, kitartása, akarata – amennyiben motiváltak. A motivált emberek akarata az infrastrukturális és gazdasági fejlesztés alapja is lehet.

”…egy regionális identitás-kép kialakításával gazdaságot élénkítő, az adott társadalmat aktivizáló (gazdaságilag) fejlesztések hozhatóak létre.” Amennyiben a rekonstrukciónak, fejlesztésnek gazdasági indokokkal alátámaszthatóvá kell lennie, vagyis a megrendelőnek nem utolsó szempont a profit szerzés, úgy különös körültekintéssel kell eljárni az identitás meghatározásánál. A környezetpszichológia, illetve társadalomszociológia már tisztában van ennek a jelentőségével, sajnos pontosan az érintetteknek –megbízóknak-tervezőknek vannak ezzel kapcsolatban hiányosságaik.

Talán még nem ismerték fel, mekkora potenciál, építő energia is van az emberekben, illetve motivációjuk vesztésével ugyanakkor, a csak negatív előjelű apátia képek teljesen működésképtelenné tennének gazdasági társaságokat. „ A bizalom és a részvétel faktorai pedig intenzifikáló minőségben vannak jelen, hiszen erősödésükkel élénkül az identitás mértéke;”

A legjobban működő fejlesztések alapvető gondolata az emberekbe vetett bizalom, a fenntartható érdeklődésük, a folyamatos részvételük. Minél közelebb érzi magát valaki az adott beruházáshoz, minél inkább úgy érzi, ez az ő élete része, vagyis minél inkább azonosulni tud vele, annál inkább fog erőfeszítéseket tenni az ügyért. ezek nem előre kiszámítható mércéjű tettek, azonban mindenképpen több, mint amennyit egy külső kényszer, egy felülről jövő nyomás valaha is elérhet.

Ha a közösségek nem érzik magukénak a fejlesztéseket, nem lesz magától értetődő, hogy azzal kapcsolatban álljanak, vigyázzák, gondozzák. Az identitás „ társadalmi tőkeként, közösségépítő és összetartozás-élményt éreztető szerepében a társadalmi-gazdasági fejlődés és fejlesztés egyik alapeleméről van szó.” Ha a fejlesztést támogatja a közösség, összhangban van, elkötelezettek, egymást erősíthetik saját szaktudásukkal, mindenki azt ad hozzá, amivel segíthet. Már az EU tervezési gyakorlatában is előírják a közösség bevonását a folyamatba. A hazai 1996. évi XXI. törvény 2. § d. pontja : A területfejlesztésről és a területrendezésről A területfejlesztés és területrendezés célja: a nemzeti és térségi identitástudat megtartása és erősítése. A személy saját, személyes sikerének könyvelheti el a beruházás sikerét, illetve egy közösség által támogatott beruházást jobban elfogad a társadalom –más közösségek is.

„A fogyasztói világ jellegzetességeinek hatására új személyes és közösségi identitások keletkeznek – állítja Bauman. Röviden úgy foglalhatjuk össze, a posztmodernitásra jellemző identitás-típusok és a piac logikája szoros kapcsolatban állnak. Az egyének identitásukat olyan közösségekhez viszonyítva alakíthatják ki (és őrizhetik meg), melyek illeszkednek a piac jelleg-

Bugovics Zoltán: Társadalom, identitás és területfejlesztés (L’Harmattan Kiadó, 2007, Budapest) 114.o.

Bugovics Zoltán: Társadalom, identitás és területfejlesztés (L’Harmattan Kiadó, 2007, Budapest) 173.o.

Bugovics Zoltán: Társadalom, identitás és területfejlesztés (L’Harmattan Kiadó, 2007, Budapest) 132.o.

Fenyő Imre: Tudás és társadalom a posztmodernitás korában Zygmunt Bauman metaforikus társadalomelmélete

Bugovics Zoltán: Társadalom, identitás és területfejlesztés (L’Harmattan Kiadó, 2007, Budapest) 210.o.

zetességeihez: rugalmasak, ideiglenesek és az átmeneti figyelem-megkötés jelenségei körül szerveződnek."

A közösségi tervezés konkrét előnyei: a fejlesztés valós igényeken alapszik, a közösség tagjai közötti kapcsolat még erősebb lesz, ez egy spirál mintázata alapján újabb és újabb erőt generál (a spirálisan felívelő terek működési elve: további vonzást gyakorolnak a működésre), újszerű megoldások keletkezhetnek a sokszínű ötletek hatására.

Peterdi református templom rekonstrukciója

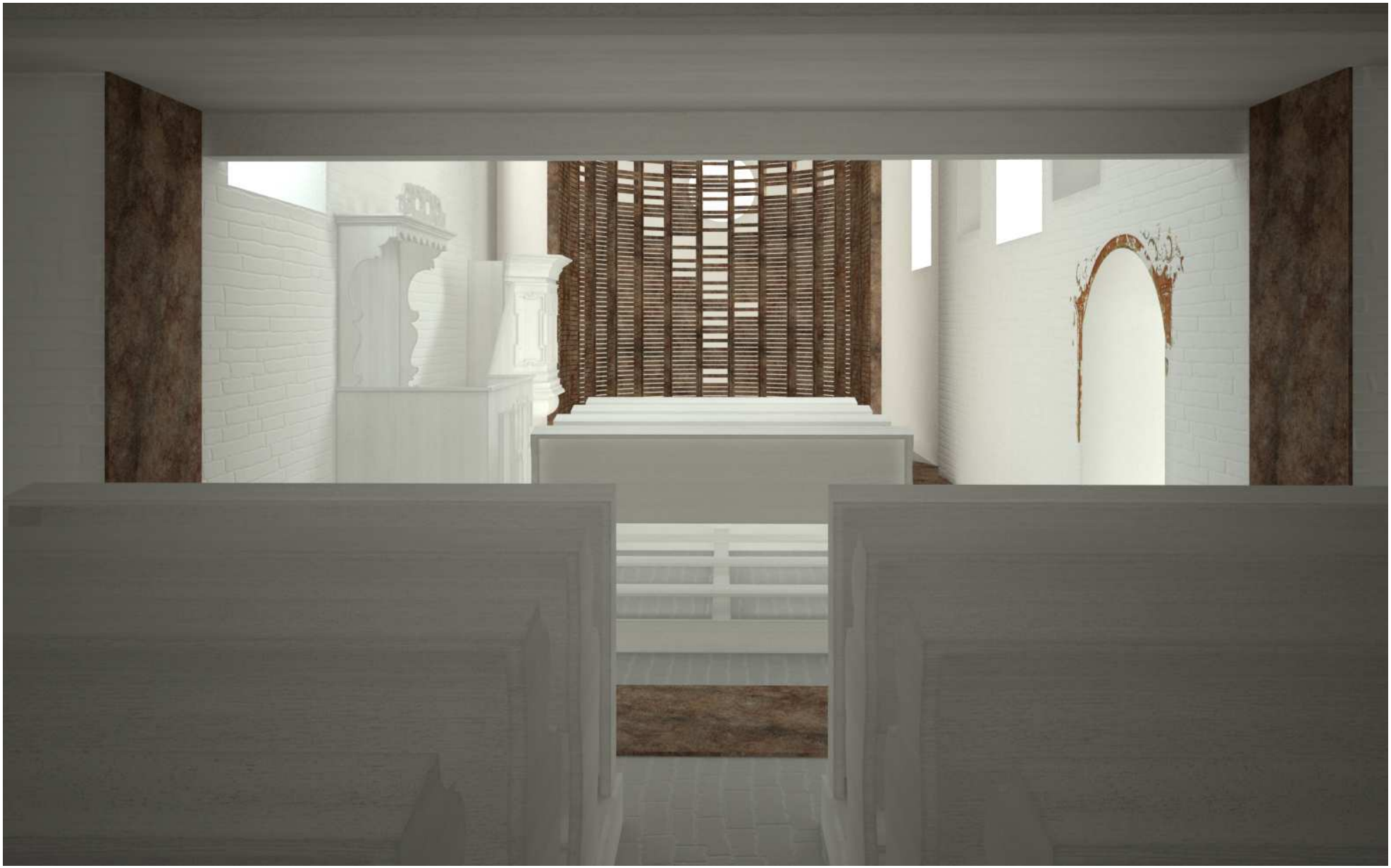

2. katonai felmérés térképe, 1820 körül

légifotó

KÖTELEZŐEN FIGYELEMBE VEENDŐ ELEMEK

Az egyházközösség 2010-ben kereste meg Bachman Zoltán építészt, a rekonstrukció feladatával. Az ő tervük elsődlegesen az államegóvásra korlátozódott. Az alapvető államegóvás alapján a következő feladatok elkerülhetetlenné váltak: -az épület utólagos vízszigetelése, mely terveket egy talajvíz szigetelési szakember segítségével készítettünk el, lényegében fémlemez szigetelés teljes falkeresztmetszet át történő biztosítása, mely elzárja a további vizesedés útját. –A födémszerkezet megerősítése, terveit statikus kolléga segítségével elkészítettük, egy fentről függesztett utólagos födém megerősítés alkalmazásával – a templombelsőben lévő faanyag rekonstrukció, különös tekintettel a szószékre, a padokra, a karzatra a kazettás mennyezettel.

A településre vonatkozó jogszabályok megismerése után kerestem fel Balázsik Tamás régészt, a Kulturális örökségvédelmi Hivatal munkatársát, aki a templom régészeti kutatását végezte. A tervek folyamatos konzultációs alkalmak mentén haladtak, míg terv tervzsűri előtti bemutatása után építési engedélyt kapott. Ezt 2013-ban meghosszabbították, de sajnos az egyház szűkös anyagi lehetőségei jelenleg nem engedélyezik a munkák megkezdését.

TÖRTÉNETISÉGEN ALAPULÓ ELEMEK

A templom történeti feltárása egyrészt saját levéltári, könyvtári gyűjtésre, egyrészt a régészeti feltárásokat végző Balázsik Tamással folytatott beszélgetéseinkre alapszik. A régészeti kutatás eredménye megjelent a Műemlékvédelmi Szemle 2000/1-2-es számában. (Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Tájékoztatója, X. évf. 1-2. 2000).

Peterd a római idők óta lakott hely. A kutatási munkák során feltárt sírok alapján a templomot egy köztemetőre építették. A legkorábbi hajó XII. századi, 1130 körüli lehet. Az egyhajós, 10 méter hosszú templom íves szentélyzáródású volt, hajójának belmérete : 4,3 x 5,7 méter volt. Falai téglából rakottak. Az első épületen 3 nyílás volt, kettő íves záródású ablak, illetve egy íves záródású ajtó. A falvastagságban kialakított horonyban volt található a minden bizonnyal fa ajtótok. Eredetileg a belső falfelületeket vékony, a fugák között kinyomódott habarcs szétkenésével kialakított meszelt vakolatréteg borította. A megtalált töredékek alapján valószínűsíthető, hogy később falfestménnyel is díszítették az épületet, azonban festett vakolattörmeléket nem találtak a talajban.

Ezt a korai épületet valószínűleg a XIII. században nyugat felé kibővítették. Egy karzatos, toronnyal ellátott viszonylag széles toldalékot kapott a templom. A bővítéssel új félköríves záródású bejáratot, illetve a korábbiaknál el kissé nagyobb, de szintén íves záródású új ablakot is. Ezt a toldalékot is téglából építették, melyeket sárga habarcsba helyeztek. A boltívek maradványai alapján az újabb épületrész a földszinten három keresztboltozatos szakaszból állt, 88 x 88 cm-es pilléreken állt a karzat, az emeleten csak a toronyalj volt boltozva, ez máig megmaradt. Feljárónak nem találták nyomát, ezért feltételezhető, hogy ugyanúgy ahogyan most is, egy szélső boltszakaszt törtek át feljárónak. A belső falakra felületkövető érdes vakolat került, mely ma barna színű. A kint feltárt törmelékek alapján feltételezhető, hogy a külső vakolata festett volt. Peterd a XVIII. század elejétől a Batthyányak uradalmához tartozott. A kamara 1700-ban adta át falvai, pusztái egy részét gr. Batthyány Ádámnak. A díszes kazetták, melyek a jelenlegi karzatbővítményt borítják, valószínűleg ekkor kerültek elhelyezésre. Csakúgy, mint a szószék és a padok is. A következő periódusról a Canonica Visitatio is megemlékezik. Eszerint a1768-ban a peterdiek kérvényezik templomuk újjáépítését a vármegyén. Erre engedélyt is kaptak, azzal a feltétellel, hogy a torony a korábbi, középkori formában készüljön el. A torony 'szabályos' román stílusban készült el. Ekkor alakították át a karzat alját is. Megszűntették a keresztboltozatot, egy dongaboltozat épült helyette. Ekkor nyitották a nyugati ajtót és a kis nyugati ablakot is. Megtoldották a templomot kb. 5 méterrel keleti irányban. Ehhez

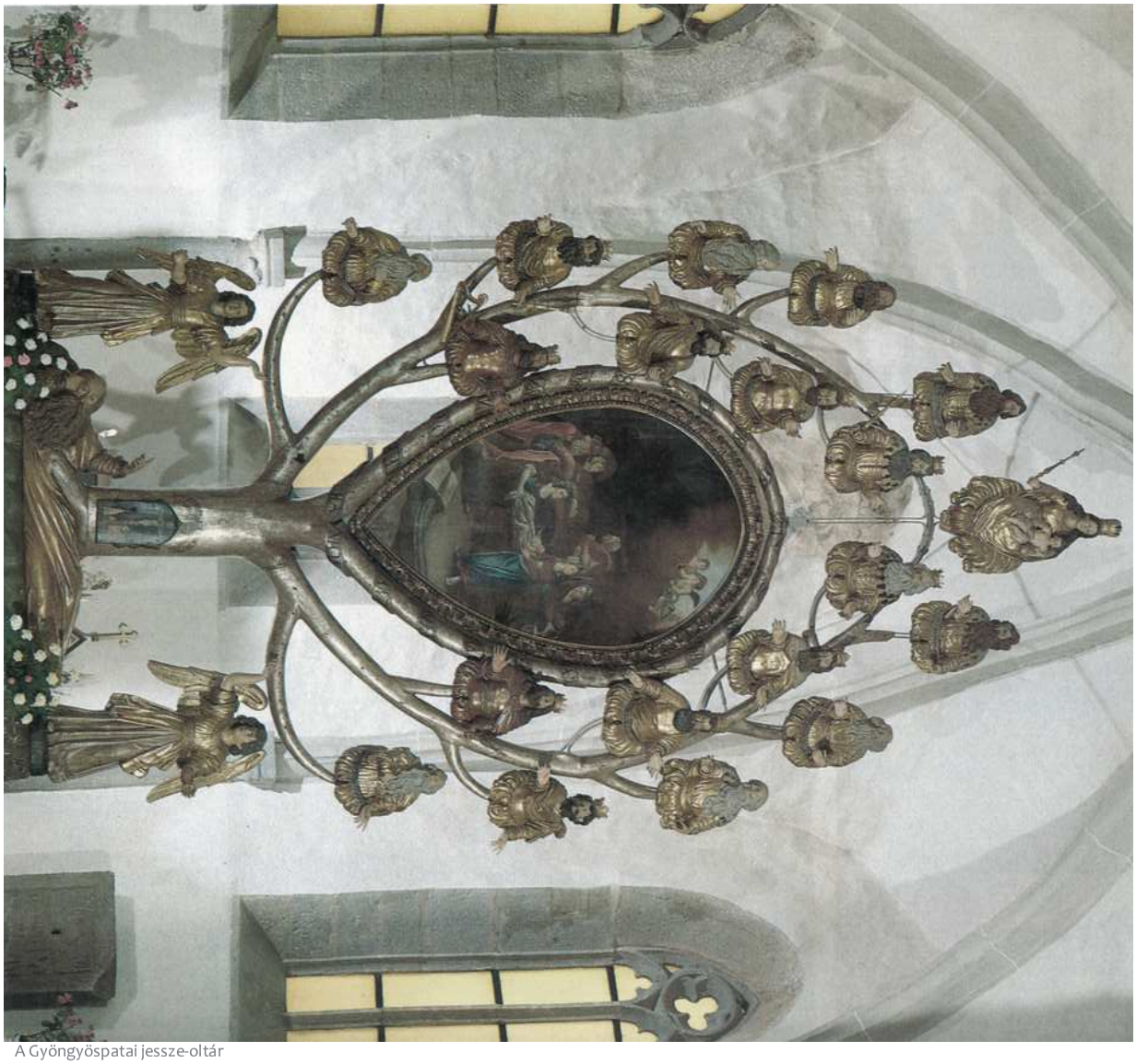

A Gyöngyöspatai jessze-oltár

Jelenlegi állapot, helyszínfotók, Peterd

I.építési szakasz: XII. század, 1130 körül

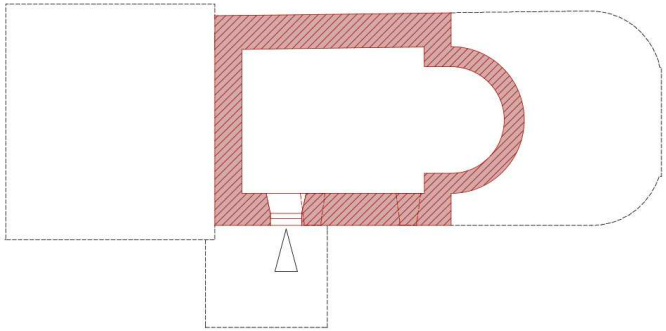

II.építési szakasz: XIII. század, 1210 után

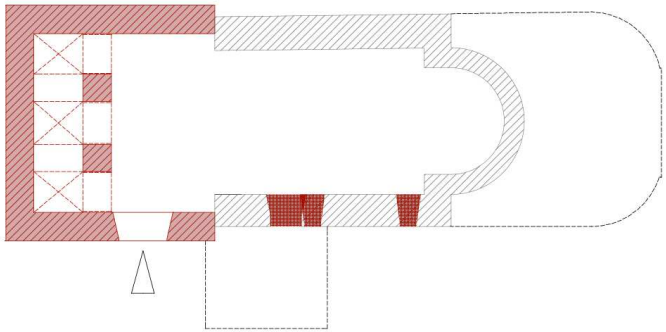

III.építési szakasz: 1817

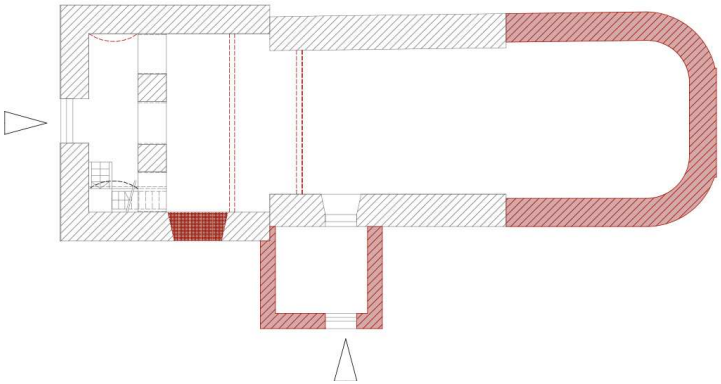

A templom történeti korszakai

elbontották az Árpád-kori templom apszisát. A középkori ablakokat befalazták, és nagy barokk ablakokat nyitottak. Elfalazták a bővítményen lévő déli középkori kaput és újranyitották az eredeti épületen lévő bejáratot. Eléje bejárati csarnokot, cintermet emeltek. Ajtajának keretkövei újrafelhasznált kődarabok. A templom belső falfelületei új vakolatot kaptak. A korai hajó bejárati ajtaja fölé rokokó ornamentikával díszített vörösmárvány ajtókeretet festettek. A mennyezetre barokk stukkókeretek kerültek. Több éven át tartó kisebb-nagyobb hibajavítás után a templom teljes tatarozására 1905-ben került sor. Ennek keretében a templom falát mészhabarccsal simára vakolták. A tornyot és a templom falát bemeszelték, a torony csúcsát lesimították és kifestették. Az 1999-es régészeti kutatás óta megtörtént néhány visszafordíthatatlan esemény a templom életében. A jövőbeni rekonstrukció 'előkészítéseként' , szakmai segítség igénybevétele nélkül leverték az teljes külső vakolatot egészen az eredeti téglarétegek síkjáig. Ezzel egy időben elbontották a déli cintermet, szerencsére a kapu kőkeretei megmaradtak a templom kertjében. A teljes tetőszerkezetet felújították, a templom cserépfedést kapott (az eredeti fazsindely fedés volt).

A tervezési koncepció készítésének korai szakaszában eldőlt, hogy mennyire fontosnak tartom bemutatni a templom elkülöníthető építési szakaszait. A peterdiek is, illetve a templomról értekező beszámolók is úgy emlegeti az épületet, mint a 'peterdiek Árpád-kori temploma'. Ebből is látszik, mennyire jelentősnek ítélik ezt a korszakot, büszkék rá, hogy a kevés számú Baranya-megyei Árpád-kori időkből fennmaradt templom közül egy az ő birtokukban van. Mint említettem, a templomnak három jelentősebb építési szakasza volt, ezek azok a fordulópontok a templom életében, melyek alkalmával jelentősen módosult a tér identitása. Az eredeti templom alapkövét a régészeti kutatások szerint Kr.u. 1130 körül rakhatták le, egy kisméretű, íves szentélyzáródású természetesen katolikus templom volt. Később, a XIII. században nyugat felé bővítették a templomot, egyrészt a hívő közösség számának növekedése miatt, másrészt az új nyugati karzat megfelelt a kor templomépítészeti kívánalmainak, az új karzat, az új torony kialakításában híven tükrözte azt a történelmi pillanatot, melyben a változás bekövetkezett. 1807-ben az falu és a hívek újabb gyarapodása okán tovább bővítették a templomot, ezúttal kelet felé. Az újabb templom így szintén íves záródású lett, ám ehhez az eredeti apszist le kellett bontani. Újra megnyitották az eredeti déli bejáratot, ám ez elé egy cinterem épült az utolsó bővítéssel egyidőben.

A három szakasz a déli homlokzaton egyértelműen látszódik. Mindhárom falszakasz eltérő rakással, elemekkel, de téglából rakott. A falszakaszokat oly módon szeretném elkülöníteni egymástól, hogy más és más felületborítást alkalmaznék rajtuk. Az eredeti, középső falszakaszra tulajdonképpen csak egy nagyon vékony vakolatréteg kerülne, mely teljesen láttatni engedné a tégla struktúráját, rajzolatát. A nyugati bővítés külső homlokzata egy ennél simítottabb, kevésbé felületkövető vakolatot kapna, a legújabb, keleti bővítés pedig egy teljesen homogén vakolatsimítást, megtartva a meglévő lizénákat. A teljes homlokzat fehér szín kapna, így a csak a struktúrában jelentkező különbség gyakorlatilag csak a közeli szemlélődő által felfedezhető.

Ezt a hármasságot hivatott jelezni a három különböző fémburkolat, melyet a rekonstrukció építészeti eszközéül választottam. Mindhárom különböző textúrájú acéllap egy-egy korszakot jelöl. A rozsdás acél betétek jelölik az első, Árpádkori korszakot. Ebből az anyagból épül a később bővebben kifejtett apszisfal, mely áll egy függőleges 'hálóból' és egy padlóburkolatban megjelenő rétegből, illetve ugyanezen gondolat mentén jelöli az eredeti fal nyomait a nyugati oldalon is az acéllap. Bemutatásra kerül a két kis íves záródású ablak is, mely szinten ebből az anyagból lévő betétlapot kap. A következő anyag egy rusztikusabb, erősebb rajzolatú acél, mely hasonló gondolatok mentén jelzi a templom életében bekövetkezett további változásokat. Ebben a korban nyitották a harmadik íves záródású ablakot a nyugati bővítményen, illetve a szintén íves záródású ajtót is. Ezek mind a korai szakaszéhoz hasonlóan kerülnek bemutatásra, ezúttal már egy más anyag

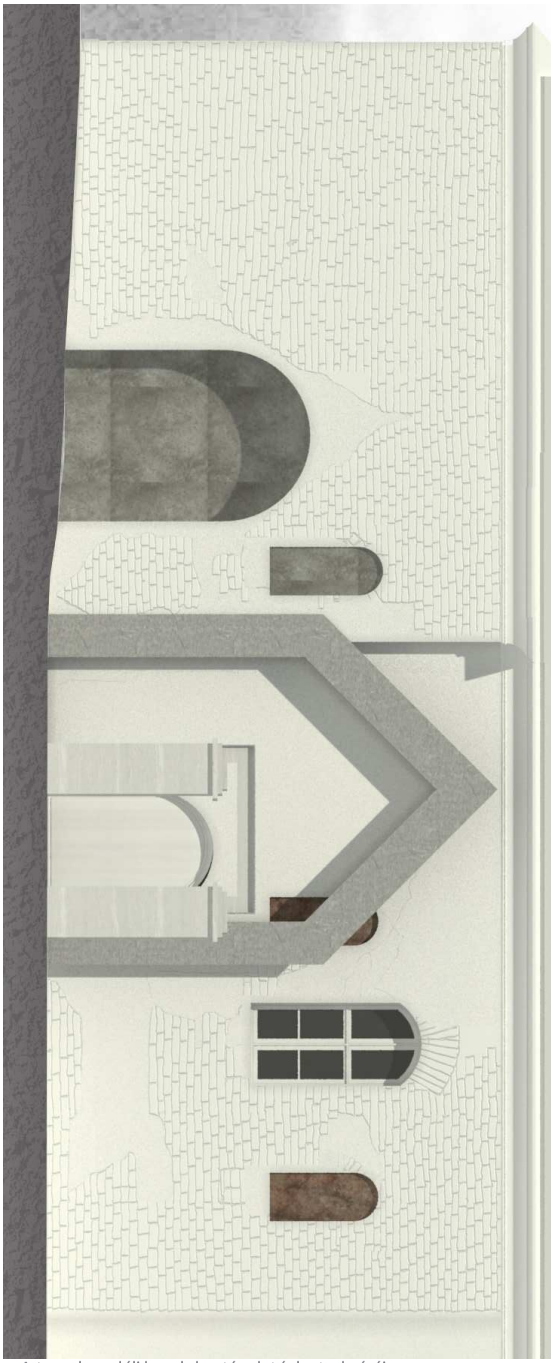

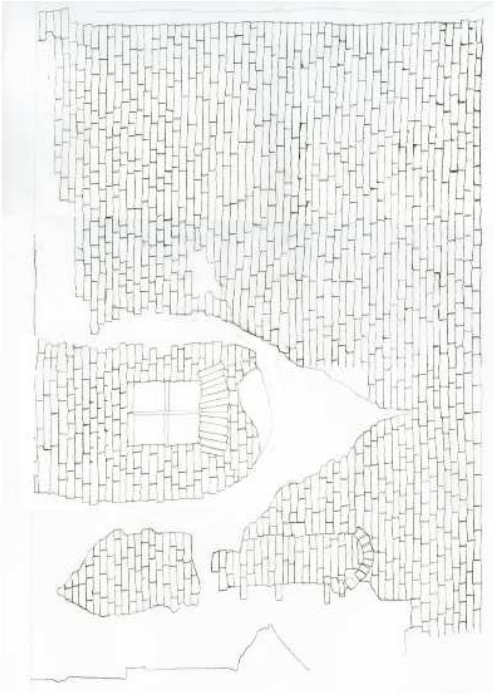

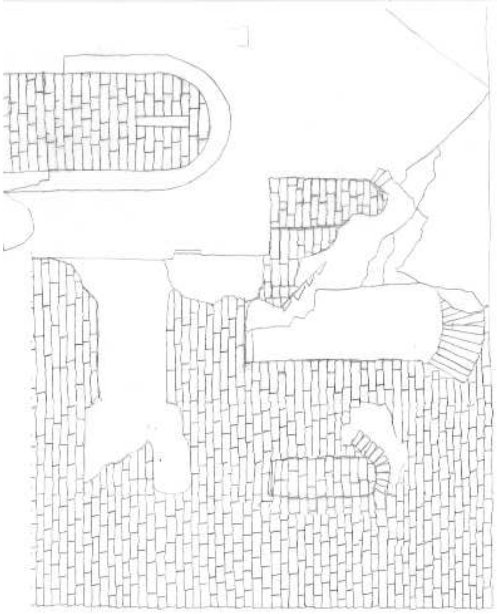

A templom déli homlokzatának téglastrukrúrája

felhasználásával. Az utolsó nagy átépítési korszak jelölésére egy újabb, ezúttal teljesen homogén textúrájú fémlapot alkalmazok. Sajnos mindenféle szakmai engedély nélkül a déli cintermet a régészeti kutatások elkészülte után néhány évvel önkényesen lebontották. A téglatörmelékeket elhordták, szerencsére a bejárati kapu kőkeretének darabjait megtaláltuk a kertben, így az rekonstruálható. Fotók, felmérések őrzik a cinterem formai kialakítását. Ennek a tömegnek a bemutatatása is analóg módon történne a korábbi falakéval: a falvastagság szélességében végigfutna egy sáv, mely az alaprajzi nyomait követné az eredeti falnak, és egy, mely a homlokzaton követi végig, így vizuálisan rekonstruálhatóvá válik az eredeti forma. Az eredeti bejárati fal fölött a régészeti feltárások falfestmény töredékeket találtak, melyek legalábbis minimálisan, de védelem alá kerülnek az újonnan kialakított falsávval. Az alaprajzból adódó visszaugrás adta a lehetőséget, egy 'L' alakú lemez kiépítésére, mely formailag ugyanúgy leköveti a déli csarnok kontúrját, de egyúttal 'előtetőként' funkcionál a festett falszakasz fölött.

A templombelsőben a középkori épületrészen az újkori vakolat eltávolítandó, csak a keleti bővítményen tartjuk meg, a külső homlokzatra már alkalmazott koncepció alapján.

CSOPORTHOZ, KÖZÖSSÉGHEZ TARTOZÁST JELÖLŐ ELEMEK

A bevezetőben felsorolt kérdésekre a következő válaszokban határoznám meg a templom 'közösségeit': Magyar. Baranya-megyei. Árpád-kori. Református. Többszörösen bővített. Kis létszámú csoport használatában álló. A község szerény anyagi javakkal rendelkezik. Folyamatosan nyitva álló.

Ezek azok az alapvető csoportok, melyhez tartozását a templomnak nem lehet elvitatni. A tervezési koncepció kialakításakor tehát mindvégig szem előtt tartottam ezen identitáselemek fontosságát, melyeket úgy véltem nem érhet alapvető módosítás. Egyben fontosnak tartottam, hogy a csoporthoz tartozás ürügyén se emeljek ki egy-egy identitáselemet és adjak neki túlzott hangsúlyt. Gondolok itt például erre, hogy bármennyire is ritka az Árpád-korból származtatható templom a térségben, ennek jegyeit nem kell 'kategorikussá' túlozni. Csakúgy mint a református templomok stílusjegyeit sem szerettem volna a kellő mértéknél jobban domborítani. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy nem tartom be az ezen csoportok jellemzőit, pusztán nem karaktírozom egy bizonyos normánál erősebbé.

A templom kiemelt csoportjai az egyház,illetve a református vallás közössége. Mint az egyház épülete, a használói számára szent, szakralizált hely. A templom megszentelt, a felszentelés folyamatán átesett épület.

Ma a Magyarországi lakosság 16%-át teszik ki a reformátusok. A magyar református egyház kialakulását az 1957-es Debreceni Zsinattól számoljuk, mikor is elfogadtak két hitvallást, a Heidelbergi kávét és a II. Helvét. A legfőbb különbség a katolikus és a református tanok között, a hét szentség elfogadása. (kereszt szentsége, bérmálás szentsége, bűnbocsánat szentsége, utolsó kenet szentsége, házasság szentsége, egyházi rend szentsége, úrvacsora szentsége) A reformátusoknál csak az úrvacsora és a kereszt szentsége maradt meg. A Bibliára hivatkozva „Az Isten, a ki teremtette a világot és mindazt, a mi abban van, mivelhogy ő mennynek és földnek ura, kézzel csinált templomokban nem lakik" (ApCsel. 17,24) ők úgy vélik, a templomnak önmagában nincs, csak a gyülekezet révén van szentsége. Így az oltár és a szentély térszervező ereje is megszűnt. A református közösségek által használt térszerkezet középpontja a szószék (a prédikáció helye) és az úrasztala lett. A legalkalmasabb időpont a térhasználat, a templomban történő mozgás megfigyelésére a vasárnapi istentisztelet. Egyfelől ez a templomba járás 'hagyományos' ideje, másrészt minden 'különleges' esemény ekkor zajlik. A keresztelés, az úrvacsora, a konfirmáció… A templomtér centruma az úr asztali és a szószék (ez sok helyen egybeépül) Az úrasztaláról történik az úrvacsora – a látható Ige – kiszolgáltatása. A szószékről pedig a hallható Ige hirdetése. E köré épülnek a padsorok. Érdekes volt megfigyelni, hogy a hívők bejövetelükkor mindig a lehető legna-

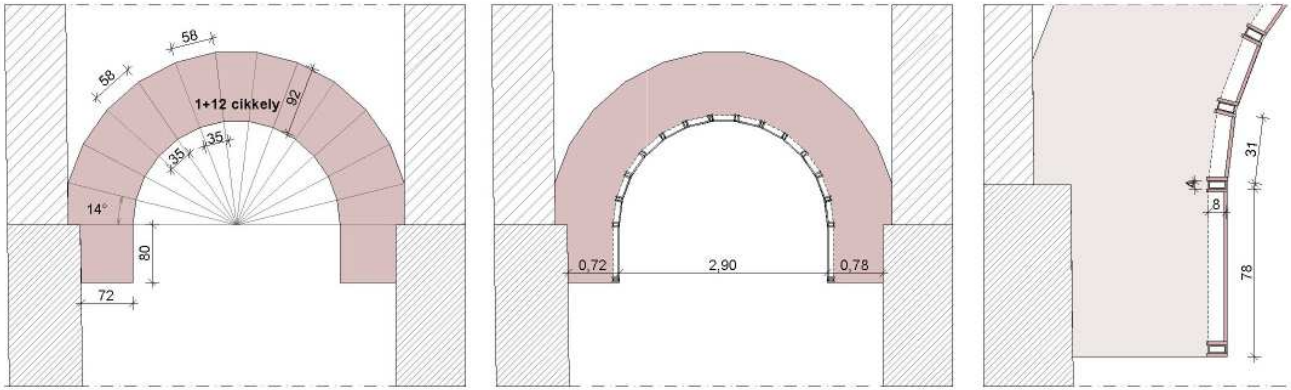

Az apszisfal rendszere

gyobb távolságot hagyják maguk és ezen emelkedettebb objektumok között.

„Senki mást ne tekints Istennek, csak engem. Ne csinálj magadnak faragott képet vagy hasonmást arról, ami fent van az égben, vagy lent a földön, vagy a vizekben a föld alatt. Ne borulj le ilyen képek előtt és ne tiszteld őket, mert én, az Úr, a te Istened féltékeny Isten vagyok.”(Tízparancsolat, Kiv 20:3) A reformátusok tiltják Isten emberi, földi alakban való ábrázolását. Míg a katolikus misék alapvetően latin nyelven zajlottak, a reformáció után előtérbe került a közösség anyanyelvén való szentmise tartása, így szükségtelenné vált a prédikáció megértetése illusztrációk által. A református templomokra ezért alapvetően jellemző a dísztelenség, egyszerűség.

FUNKCIONÁLIS ISMERTETÉS

Az épület alaprajzi rendszere alapvetően tiszta és érthető maradt a rekonstrukció után is. Mivel a megrendelő egyházközösségtől nem sok információt kaptam a használat módját illetően, így személyesen vettem részt a jelenleg itt tartott istentiszteleten, sőt volt alkalmam beszélgetni a hívőkkel. Míg a templom korábbi szakaszaiban mindig folyamatosan bővült a létszám, ami nagyrészt igazolta is a változásokat, addig ez most megváltozott. Az épület identitását most alapvetően meghatározza, hogy a jelenlegi református hívők száma kilenc(!) és ez a szám jelentősen nem fog változni az elkövetkezendő években, évtizedekben. Ott jártamkor pontosan egyetlen padban foglaltak helyet az egybegyűltek. Az apszisfal túl azon, hogy egy hangsúlyos térbe állított elem, egyúttal elválasztja a keleti termet, mely így mint előkészítőtér funkcionálhat. A pappal történt beszélgetésünk alkalmával megemlítette, hogy bár egyazon nap több szomszédos településen tart misét, és nincs szüksége különösebb tároló felületre, egy ruhafogasnak azért örülne. Az újonnan kialakult hátsó tér ezt bőven biztosítja.

Tulajdonképpen a jelenlegi hívőknek éppen megfelelő alapterületű az eredeti Árpád-kori templom. Az újra megnyitott déli bejárattal pedig éppen úgy is funkcionálhat, mint elődje.

A nyugati karzat átépítésére is készültek változatok, a régész javasolta a festett kazettás galéria lebontását, hogy a ritka nyugati karzat láthatóvá váljon, ám ezt a gondolatot később elvetettük. A galériára való feljutási lehetőség is változatlan maradt, nagyrészt a kevés hívő létszám által igazolva. jelenleg a templomban több tucat barokk kori pad található, meglehetősen rossz állapotban. A terv szerint a legépebbeket kiválogatva öt darabot rekonstruáltatnánk, az alaprajz elrendezés szerint három a földszinten, kettő az emeleten kapna helyet. A többi pad iránt már jelentkezett is érdeklődés a szomszédos községből, azokat ők hasznosíthatnák.

AZ APSZISFAL KIALAKULÁSA

A református liturgia lehetővé teszi az apszis ’háttérfalként’ történő használatát, mivel a szertartás nem tengelyesen irányított, inkább centrálisan szervezett, az úr asztalát veszi körbe. Az eredeti célom az volt a fal felállításával, hogy túl azon, hogy lehatároljam a keleti teret a sekrestye funkciójának, visszaidézzem az eredet árpád-kori katolikus templom dimenzióját. Úgy éreztem, ehhez nem elegendő a bevett padlószinti burkolatváltás, vagy az alacsony magasságig emelt jelölő fal alkalmazása, ennél sokkal több tartalomra, ingerre, információra, ha úgy tetszik szimbólumra vágytam. Az már a tervezés korai szakaszában világos volt előttem, hogy semmiképp sem szeretném egy tömör, átláthatatlan fallal kettéválasztani a templomot. A célom az volt, hogy a fal egy felfelé könnyülő áttört szerkezet legyen. Egyszerre zárja is le a teret és engedje továbbfutni a tekintetet felfelé, az ég felé. Az apszisfal kialakulásához hosszú út, sok variáció vezetett. A kezdeti tervek szerint a fal faszerkezetű lett volna, mégpedig pontosan olyan elemekből kirakva, amelyek egy egyszerű falécből vághatóak, költséghatékonyan. Hosszan tanulmányoztam a fakötési technikákat, hogy olyan konszignációs tervet tudjak készíteni,

ami alapján a helyszínen szinte bárki által felépíthető a fal. Az volt a célom, hogy ne legyen szükség felesleges összekötőelemek alkalmazására, a csomópontok tiszták és világosak legyenek. A fal terve több változatban készült el, a statikus kolléga folyamatos segítségével. Az első teljesen homogén fal tervét hamar felváltotta az igény, egy rajzosabb, részletgazdagabb textúra iránt, mely szimbolizálni tudja a 'felfelé könnyűlés' fogalmát. A következő terveken ennek a megoldási lehetőségét kerestem. Felosztottam a falat függőlegesen egyenlő szakaszokra, és megpróbáltam lineárisan csökkenteni a falban használt anyagok mennyiségét, ezzel biztosítva az ég felé eső szakasz szinte teljes áttörtségét. Valahogyan ezt sem találtam igazán őszintének, a felosztásban mindig volt valamennyi önkényesség, ezzel együtt hiányoltam valamiféle elvont fogalmi hátterét a falnak, melyhez úgy éreztem itt biztosítva van az alkalom. Ez az a különleges helyzet, mikor is egy református templomban egy hajdani katolikus fal gondolatát élesztjük fel. A katolikus templomokban ez a helyzet mindig is kitüntetett szereppel járt, itt kapott ugyanis helyet az oltár. A református templomban viszont ez a hely, csak úgy mint az úr asztala körüli térhelyzetek egyfajta alárendeltebb szituációban voltak. Erre az ellentétre épült a falt érintő koncepcióm is. Egyfajta térlezárást biztosít, de mégis egy jelentős tengelyközpont, egy oltárhelyzet emlékének helyét idézi.

Az apszisfal rajzolatára végül is nem az építészet területén találtam rá. Sorra megfogalmaztam magamnak azokat az igényeket, amelyeket támasztottam a fal irányában, mígnem a matematikában találtam lehetőséget. Abban biztos voltam, hogy a lineáris irány zsákutca, így kezdtem el tanulmányozni, a nem lineáris, esetleg valamilyen meredekebb függvény szerinti eloszlást. Abban bíztam, hogy találok kapcsolatot a templomban felmerült erős szimbólum igényem és a 'tévedhetetlen' matematika között. Egy matematikai számsorozatot, a Fibonacci sorozatot használtam. Arra volt szükségem, hogy a tömör-üres arány egy nagyon természetes, ha úgy tetszik organikus módon rendeződjön el ezen a felületen. Mi is lehet természetesebb a Fibonacci sorozatnál? Ismert: ebben a sorozatban minden szám az előző kettő összege. A természetben rengeteg helyen találkozhatunk vele, így rendeződnek a virágszirmok, a napraforgó magjai… sok minden. A Fibonacci sorozat szoros összefüggésben van az aranymetszéssel. A sorozat egymást követő elemeinek a hányadosa tart a négyzetgyök5-1/2höz, az aranymetszés számhoz.

Érdekes, h egyes fafajták ágainak számának évenkénti alakulása is ezzel a számsorral írható le. Az első évben egy hajtás jön, mely az évek alatt törzzsé vastagodik. A második évben megjelenik az első oldalág, ez alatt a főág egy évet pihen, a 3. évben hoz egy új hajtást. Az összes ág így működik. Az új hajtások egy évet pihennek, majd 1 év múlva új hajtással jelentkeznek. Ha az egyes években kihajtott ágakat nézzük:

1,1,2,3,5,8,13,21,34…

Úgy gondoltam, ez már elég erős szimbólum a számomra. Ez a számsor nem csak egy természetes és igaz ütemben biztosítja fal légiesedését, de lehetőséget ad egyfajta játékra, egyfajta kísérletezésre. A fa gondolata nem hagyott nyugodni. Addig kísérleteztem, míg ezeket a matematikai szabályokat mind betartva úgy rendeztem el a kikönnyülést biztosító hézagokat, hogy azok egy terebélyesedő fa képét adják. Mint az ábrán látható az apszis felületét hosszanti irányban egyenlő (12) részekre osztottam. Minden egyes számhoz a sorozat egy száma rendelhető. Ennek a számnak megfelelő egységet vontam ki az adott felületből. A végeredmény láttán hiányoltam azt a fajta rajzosságot a felületen, amit a korábbi lécekből rakott fal sajátja volt, úgy gondoltam a felosztás logikáját vissza kell hozni valamilyen formában. Ezért az acéllap vékony, 1 cm-es sávban történő perforálását választottam, mely mindenhol megjelenő folyamatossága miatt nem borítja fel az anyag-hézag olyan pontosan megfogalmazott arányát. A keleti, illetve a déli falon bejövő fény így átszűrődik gyakorlatilag a teljes falon, érdekes árnyjátékot biztosítva a templomtérben.

De nem csupán véletlenszerűen egyenlő részekre bontottam az apszist, hanem szintén szimbolikus jelleggel 13 részre osztottam az eredeti fal mentén húzódó félkörívet. A 13=12+1. A

Fibonacci arányok a természetben

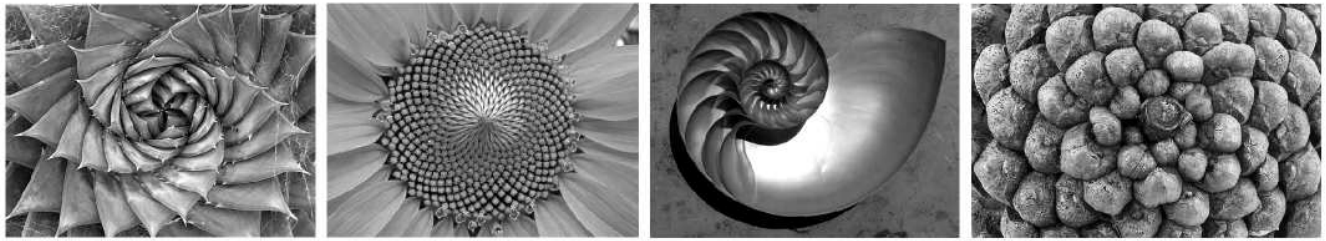

A Fibonacci számok

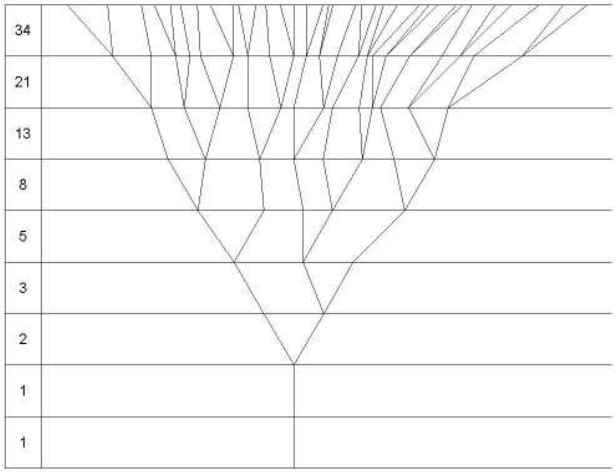

Az aranymetszés

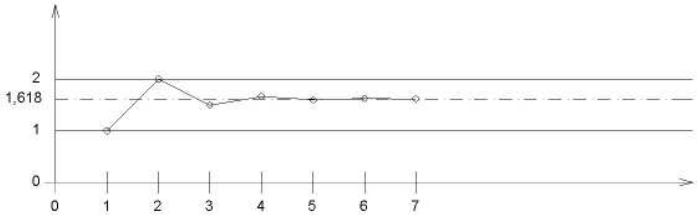

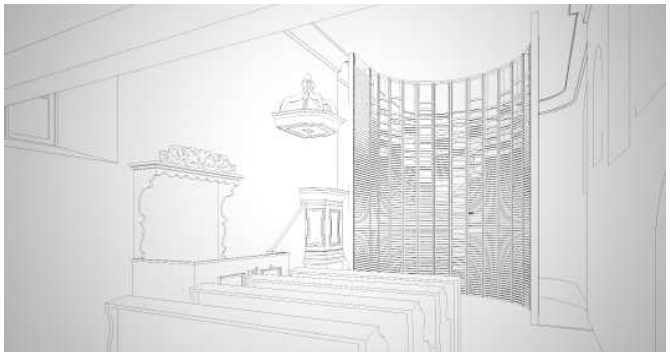

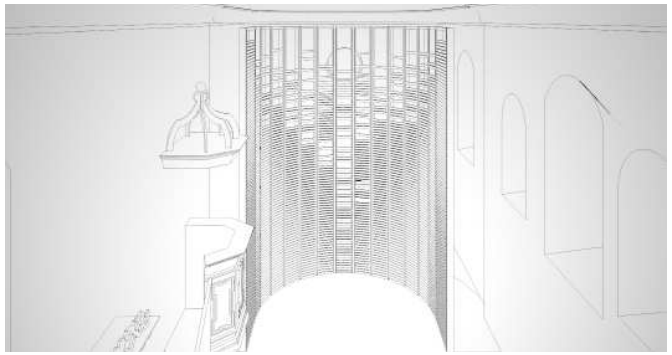

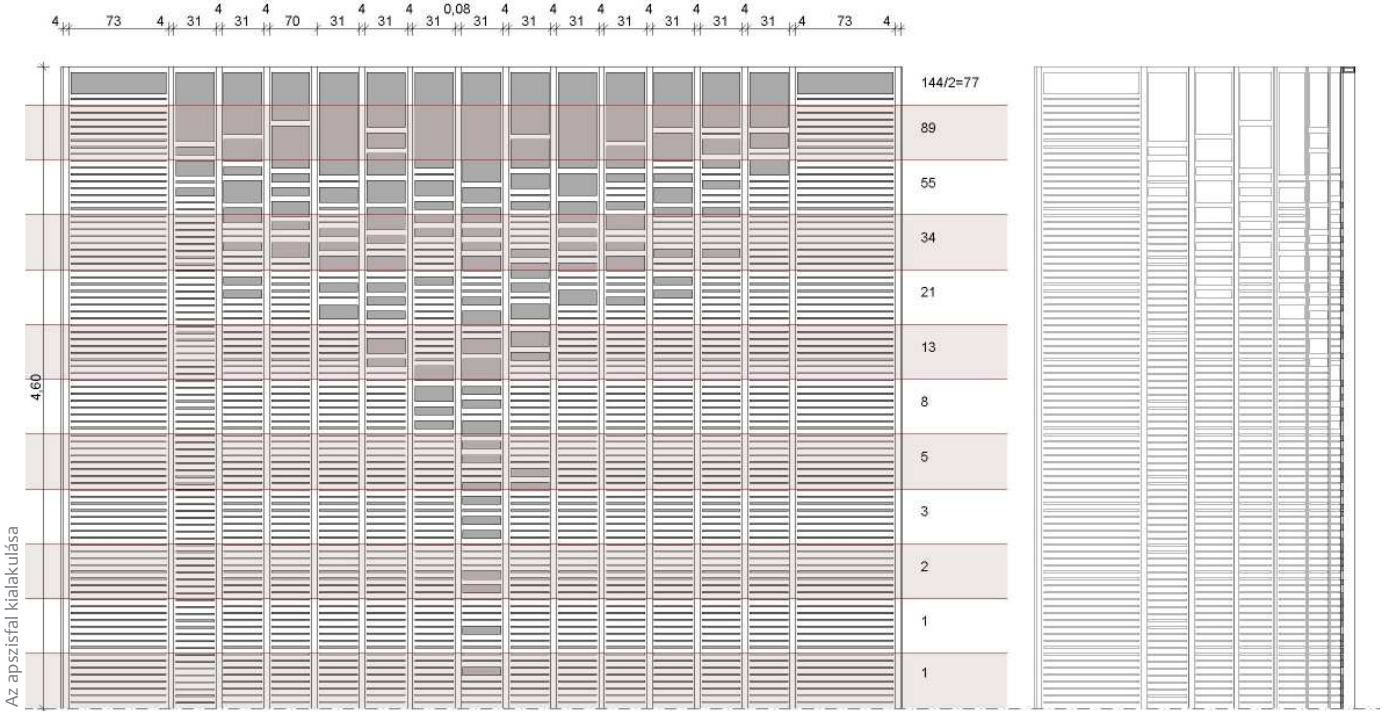
4 73 4 31 4 31 4 70 31 4 31 4 31 0,08 31 4 31 4 31 4 31 4 31 4 31 4 31 4 73 4
144/2=77
89
55
34
21
13
8
5
3
2
1
1
4,60
Az apszisfal kialakulása

törzs képezi az egyetlen, a középsőt, míg az őbelőle kinövő ágak a körülötte elhelyezkedő 12 szakaszban kaptak helyet. „Az lesz az én Atyám dicsősége, hogy sok gyümölcsöt teremtek, és akkor a tanítványaim lesztek.” (János evangéliuma 15:5) A 12 rész, az ágak részei a tanítványokat jelölik, amint a középső szakaszból ’nőnek’ ki. A fa az élet fájának szimbóluma. A növények az emberiség kultúrkörében kiemelkedő szerepet töltenek be. Védelmet nyújtanak, táplálnak, gyógyíthatnak, de mérgeik halált is hozhatnak. A fa a legösszetettebb jelentésű, egyetemes szimbólumunk. Hosszú élete, az évszakok változásának rendjéhez igazodó természete, az ’idő’ szimbólumává teszi őt. Gyökereit a mélybe ereszti, lombkoronája az égbe nyúlik, összeköttetést teremt ég és föld között. A kert az Élet és Halál harmonikus egységét szimbolizálja, mivel nyomon követhető benne a vegetáció pusztulása és újjáéledése. A Paradicsomot érett gyümölcsökkel teli fák, színpompás virágok díszítik, és szabadon sétáló állatok népesítik be. A Bibliai Édenkert a tökéletes boldogság és az ártatlanság állapotának szimbóluma. A Paradicsomban két nevezetes fa is áll, az egyik az Élet fája, a másik a tiltott Tudás fája. Illetve az is bizonyos, hogy az a bűnbeesett emberpár közelében egy fügefa is állt, melynek leveleit leszakítva takarták el magukat. A ’kert’ az ember által birtokba vett természetet jelöl. A kertet az ember saját maga műveli, gondozza, mintha azt maga teremtette volna.

A fa a megújulás, a termékenység, az év változásának szimbóluma. A Bibliában Isten azt mondja, a fa amit ültettél, megmutatja milyen ember vagy. „Minden fa, a mely nem terem jó gyümölcsöt, kivágattatik és tűzre vettetik.” (Máté Evangéliuma 3:10)

A Gyöngyöspatai szintén árpád-kori templomban található egy az Esaiás próféta szerinti Jessze-fa, vagyis Jézus-Krisztus családfa ábrázolása. „És származik egy vesszőszál Isai törzsökéből, s gyökereiből egy virágszál nevekedik. Akin az Úrnak Lelke megnyugoszik: bölcsességnek és értelemnek lelke, tanácsnak és hatalomnak lelke, az Úr ismeretének és félelmének lelke. És gyönyörködik az Úrnak félelmében, és nem szemeinek látása szerint ítél, és nem füleinek hallása szerint bíráskodik: Igazságban ítéli a gyöngéket, és tökéletességben bíráskodik a föld szegényei felett, megveri a földet szájának vesszejével, és ajkai lehével megöli a hitetlent. Derekának övedzője az igazság lesz, és veséinek övedzője a hűség.” (Ésaiás próféta könyve 11. rész) Itt természetes a szobor az oltár funkcióját tölti be, lévén katolikus maradt a templom máig. Az emberi testből kinövő növény motívumának kiterjedt irodalma. A jelenések könyvében olvashatjuk, hogy Krisztus szájából kard és liliom nő ki (Jelenések könyve 1:16; 2:16; 19:15), és itt a Gyöngyöspatai oltárnál is egy férfi testéből nő ki a fa. Ugyanakkor az is közismert, hogy akinek a hamvaiból növény sarjad, abban az elhunyt tovább él. Tágabb értelemben az egykori templomapszis ‚hamvaiból” táplálkozik a fa motívum.

Az osztás utáni fennmaradó egyenes szakasz falsávja mögött biztosítom a bejutást a hátsó, lezárt térrészbe. Az eredeti fal vastagsága valószínűleg 92 cm volt, annak pontos lenyomatát a padlóburkolatban is megjelenő fém betét jelöli. Ugyanaz az anyag, mint a függőleges hártyáé, így folytonos a vizuális átfordulás. Épület szerkezettanilag a fal egyszerű, 10x31-es ’U’ alakú fémlapok sorakoznak egymás mellet, egymáshoz egy-egy 4x8-as zártszelvénnyel rögzítve, ez adja merevségüket, illetve a fal alsó és felső összekötését is biztosítja.

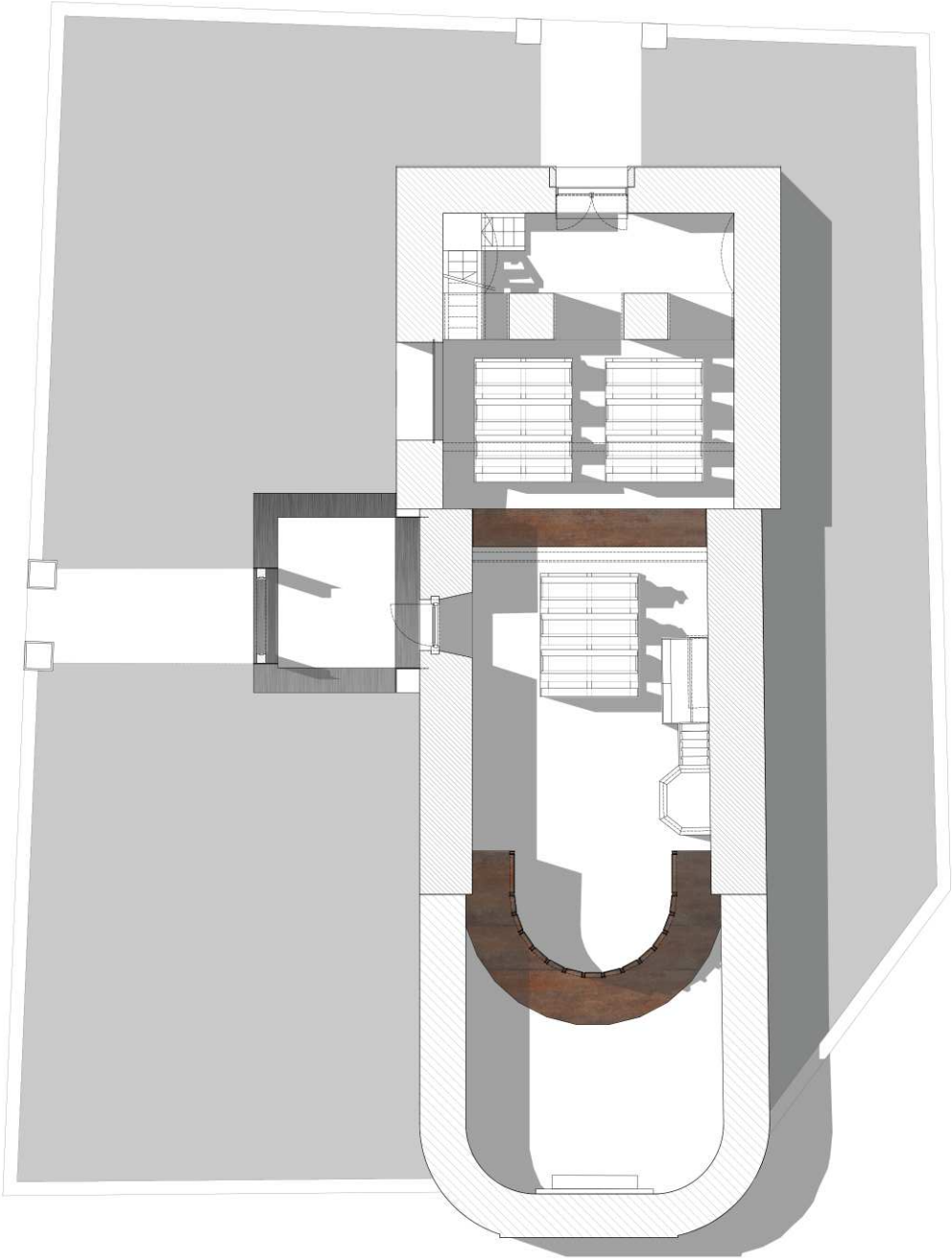

Földstint alaprajz

Karzat alaprajz

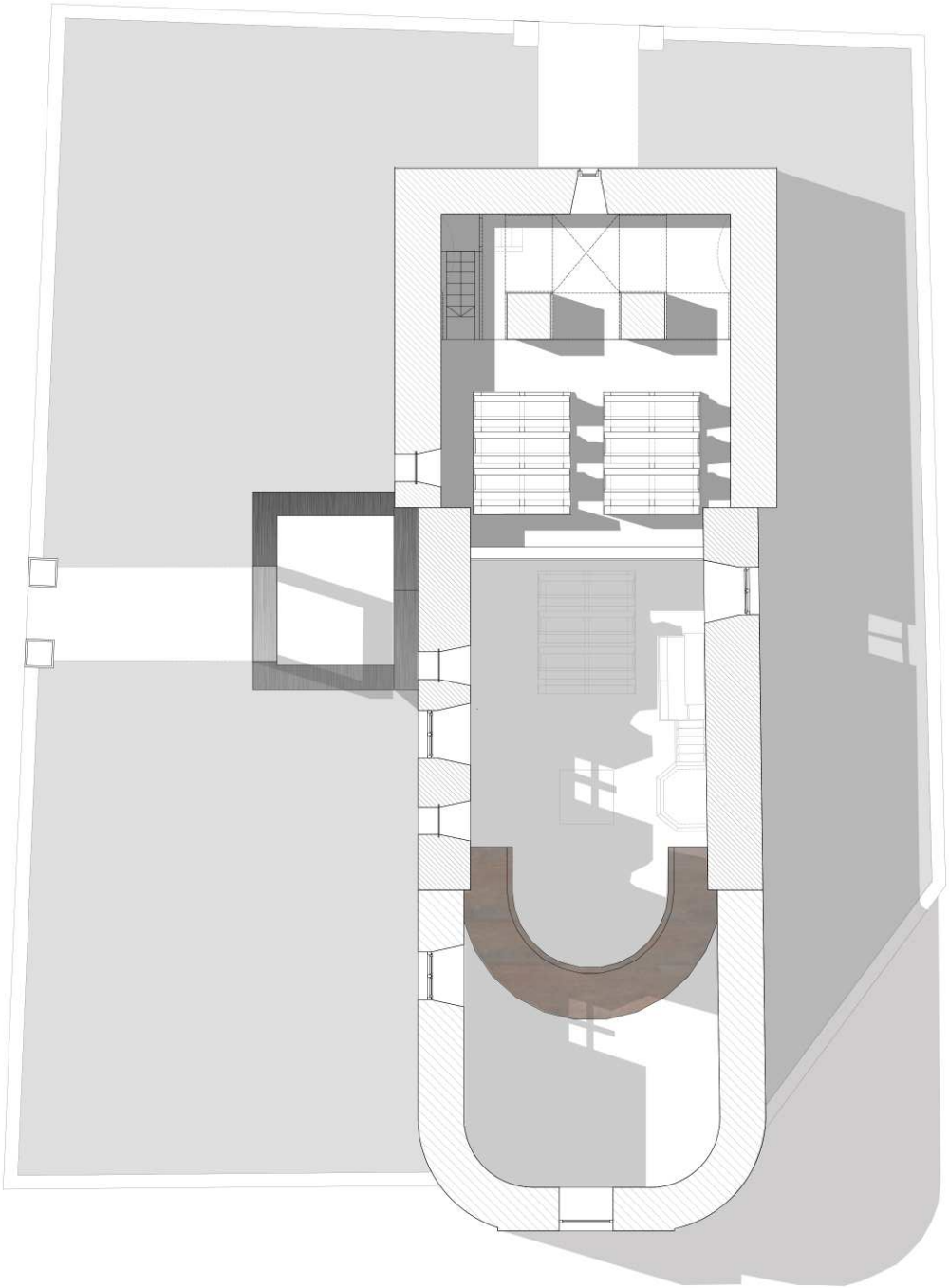

Az apszisfal tanulmánymakettjei

A déli homlokzat

Magyar Nemzeti Múzeum komplex fejlesztése tervpályázat

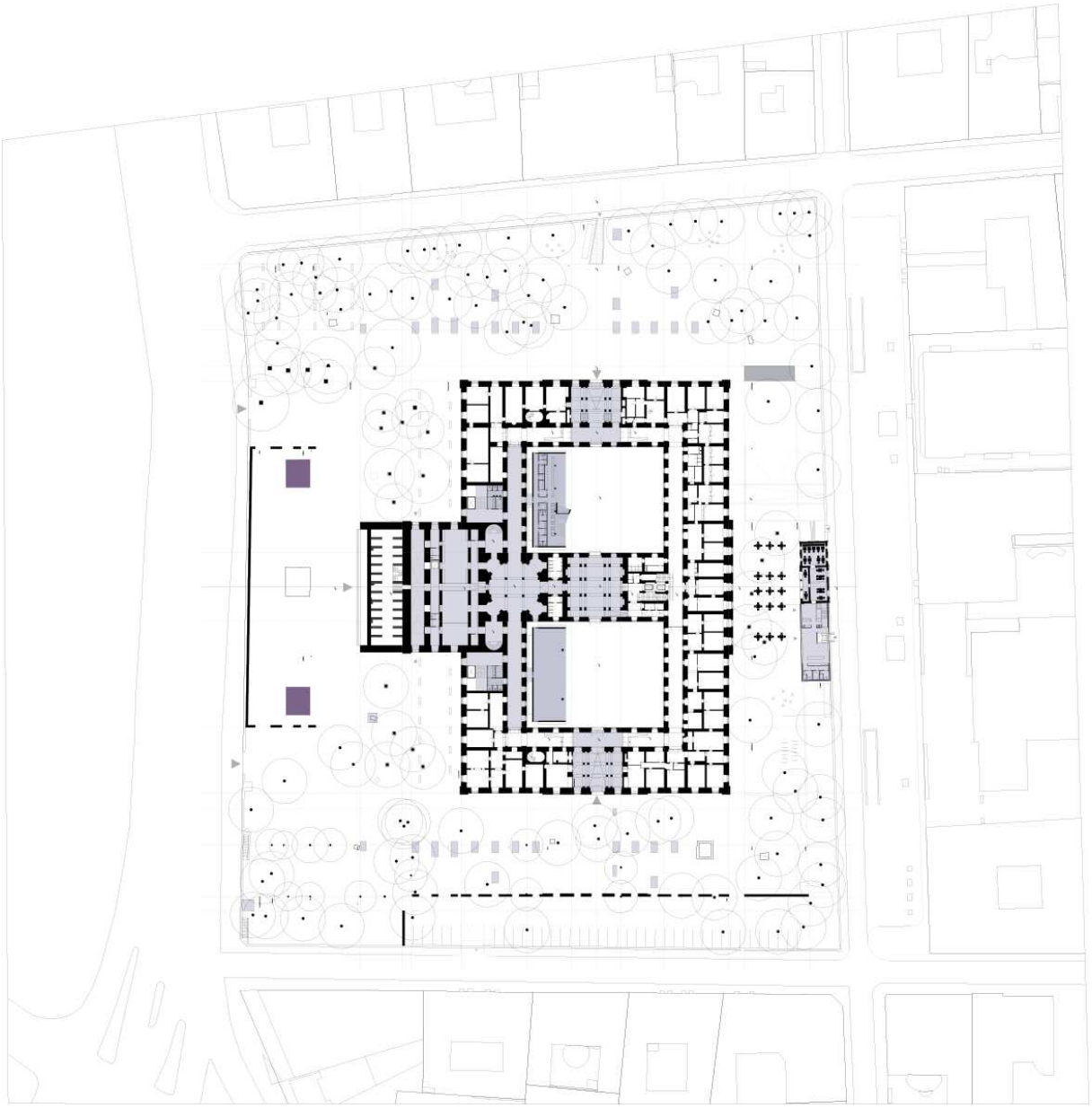

TÖRTÉNETISÉGEN ALAPULÓ ELEMEK

A Nemzeti Múzeum épülete és kertje a magyar múzeumépítészet egyik legjelentősebbje mind helyzeténél, mint hatásánál, befolyásánál fogva.

A Nemzeti Múzeum intézménye Széchenyi Ferenc nevéhez köthető, akinek adományaira épülve megalapult a múzeum. Az egyre gyarapodó gyűjtemény számára szűkössé vált az I. Ferenc uralkodó által javasolt pesti pálosok papnevelő intézete. Az épület első tervei még a Hatvani utcai telekre (ma: Kossuth Lajos és Szép utca) készültek, de mivel az 1812-ben pestre érkező császári-királyi udvari építész ezt e telket nem találta megfelelőnek, így a mai Múzeum körúti telek lett az új helyszín. A Nemzeti Múzeum épülete Pollack Mihály tervei alapján 1846-re épült meg. Ahogyan akkoriban sokan, ez a múzeum is ihletet merített az antikvitásból. A múzeum alapterülete 109 x 70 méter volt, párkánymagassága 4 méter, szabadon álló épület a múzeumkertben. Az első emelethez vezető lépcsőn és a bejáraton át egy 30 méter hosszú előcsarnokba lépünk a főlépcsőház falait Lotz Károly és Than Mór freskói díszítik. A főlépcsőházból a díszterem előterébe (a római Pantheon mintájára épült Rotunda) majd onnan a díszterembe lépünk. Már 1848-ban itt tartották az országgyűlés ülésit, az új Országház megépülte után ezen funkciója megszűnt. Az első és a második emeleten kaptak helyet a kiállítótermek. A múzeum emlékezetes szerepet játszott az 1848-49-es forradalom alatt. 1848. március 15-én a hagyomány szerint Petőfi Sándor a múzeum lépcsőin szavalta el a Nemzeti Dalt. Ezzel erősítve a tényt, hogy az épület innentől kezdve a nemzeti szabadság egyik jelképévé vált. A nemzeti állami ünnepségeket minden évben ezen a helyszínen tartják. A múzeum eredeti alaprajzi elrendezése tiszta volt, átlátható.

A Múzeum, a kertje nélkül elképzelhetetlen. A telek Batthány József tulajdonában volt 1813-ig, amikor is közpénzből megvásárolták a Nemzeti Múzeum számára. A Batthyány-ház az 1838-as árvíz során megrongálódott, az épületet le kellett bontani, csal alapozása, illetve pincerendszere maradt fent. A kert mindig is vonzotta az előadóművészeket, művészeket. Az ő emlékükre állítottak emléket a kertben, jelesül: Berzsenyi Dánielnek, Giuseppe Garibaldinak, Arany Jánosnak. Legtöbbünknek a kert Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk c. regényéből 'Muziként' ismert, ahol is megtörtént e híres 'einstand'.

KÖTELEZŐEN FIGYELEMBE VEENDŐ ELEMEK

A magyar Nemzeti Múzeum 2010 tavaszán nyílt, országos tervpályázatot írt ki a Múzeum főépületének és az azt körülvevő kertnek a fejlesztésére. A tervet az M Építész Irodával közösen, Molnár Csaba vezetésével készítettük el, tervezőtársaim voltak: Szentkuti Viktor, Halmai Dénes, Bencsik Gábor, Vaserman-Cone A. Karin, Koch Lilla Boróka. A kiírás magában foglalta az épület kiszolgáló-logisztikai funkcióinak bővítését, a kerthasználatot akadályozó gépkocsik elhelyezését, az épület udvarainak (északi és déli udvarok) hasznosítását, új közönségforgalmi terek kialakítását, a látogatói útvonalak és bejáratok újraszervezését, akadálymentesítést, a Múzeumkert értéknövelő hasznosítását. A Múzeum 2002-ben ünnepelte alapításának 200. évfordulóját. Erre az alkalomra nagyrészt megújították a már meglévő kiállítótermeket, restaurátor műhelyek, irodák létesültek. Az új pályázat kiírásával a múzeum egyértelmű célja volt, hogy felsorakozzon a ma vezető európai múzeumok sorába, a látogató hasonlóan interaktív módon élvezhesse az ittlétet, mint például a bécsi MuseumsQuartierben. Hangsúlyosan előirányozták, hogy az újabb funkciók elhelyezése érdekében újabb tereket kell létesítenünk. A helyhiány miatt ezt leginkább az udvarok lefedésével, illetve a térszint alatti területbővítéssel gondolták elérni. A következő főbb irányvonalakat kaptuk a tervpályázat megvételekor, mint kötelezően betartandó elemek: 1. A gépkocsik elhelyezése, melyek esztétikailag és funkcionális módon is zavaróan, jelenleg az udvarban kaptak helyet. Ter-

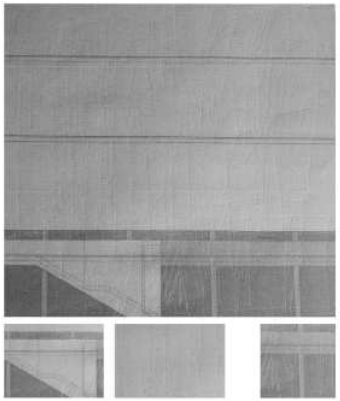

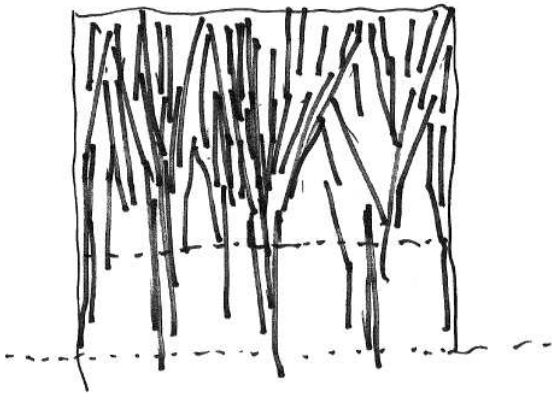

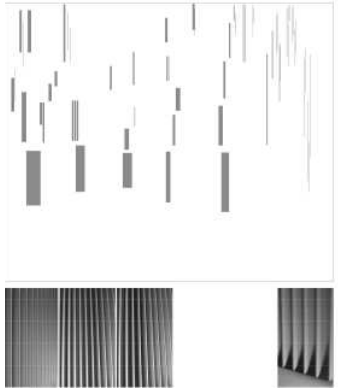

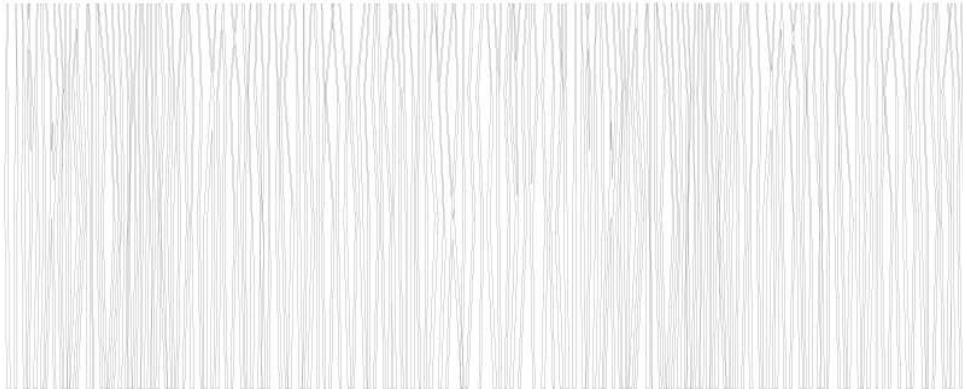

A homlokzattextúra rendszere

mészetesen nem csak a látogatók és a dolgozók személyautóira kell tekintettel lenni, hanem a múzeum üzemeltetéséhez szükséges logisztikai funkciók ellátását is biztosítani kell, a megfelelő járművekkel. 2. A két belső udvar jelenleg hasznosítatlan, a nyílások nagy része árnyékolt, hogy csak a diffúz fény bejutását engedje az udvar köré szerveződő kiállítóterek megvilágosításához. Feladat az udvarok hasznosítása. 3. A jelenlegi reprezentatív lépcsőn vezető főbejárat mellé alternatív bejárati lehetőségek kutatását írták elő. Át kell gondolni az érkezési területhez funkciókat, úgymint jegyellenőrzési lehetőség, ruhatár, pénztár, múzeum shop. 4. Megoldandó feladat a kert és a környező utcák kapcsolatának kialakítása, a kert építészeti újragondolása. A pályázat kiírója az összes vonatkozó jogszabályt mellékelte, így minden információ a birtokunkban volt. Ugyan megkaptuk a teljes tervezési programot, ám ez nem egy teljesen egzakt tervlista volt, inkább egy gondolatcsoport, mellyel a pályázatot kikérők kezébe adták lényegében a programalkotás egy részét is.

Azzal a napjainkban nem teljesen szokatlan feladattal szembesültünk, hogy magunknak kell megfogalmaznunk a kérdéseket, a célokat is. A kötelező szempontokat betartva, a következő célokat tűztük ki magunknak: megfeleljünk a kissé homályos tervezési programnak, de azt átgondolva, saját, nemzetközi példák tanulmányozása után kialakult véleményünkkel is gazdagítsuk; az épület jelenlegi üzemeltetési és használati struktúráját az eredeti épület szellemének, valamint a korszerű múzeumi igényeknek megfelelő módon alakítsuk át; racionalizáljuk az épület közlekedési rendszerét, mind a látogató mind az itt dolgozók szempontjából; új, de nem alárendelt bejáratokat nyissunk, melyek kielégítik az új funkciók elérését; az épület és kertje akadálymentesen használható legyen; a teljes faállomány megtartása a kertben,illetve újabb épített terek mellőzése a kertben; a jelenleg a térszint alatt lévő eredeti Batthány villa bemutatása; a kivitelezés ütemezhetőségének biztosítása;

CSOPORTHOZ, KÖZÖSSÉGHEZ TARTOZÁST JELÖLŐ ELMEK

Ezen identitáselem meghatározására a fent említett kérdéseket tettük mi is magunknak fel, a lehető legtágabb spektrumú válaszokból határoztuk meg, hogy melyen csoportokhoz tartozik alapvetően a Nemzeti Múzeum. Az épület eredetileg is múzeumnak épült, funkcióváltás annyiban történt, amennyiben a ma múzeuma, illetve a ma embere különbözik a 200 évvel ezelőttitől... A múzeum a legjelentősebb nemzeti értékeinket, emlékeinket őrzi. Homlokzata mindig is szimbóluma volt a nemzetnek, a magyarságnak. A múzeum egyben a főváros múzeuma is, annak szívében található, kertje a legjelentősebb 'zöld sziget' a belvárosban. Az épület és kertje helyzeténél fogva is látogatott, különös tekintettel a fiatalabb korosztályra, hiszen több jelentős egyetemi és gimnáziumi létesítmény van a közvetlen közelében. A múzeum tehát elsősorban a nemzet, a budapestiek és a fiatalság csoportjához tartozik.

FUNKCIONÁLIS ISMERTETÉS

Az épület eredeti alaprajzi rendszere nagyon tiszta és átlátható volt. Ez az évszázadok alatt jelentősen módosult, a sok átalakítás miatt szinte átláthatatlanná vált az épület. Az idővel bekerült új funkciók nem egy jól kidolgozott koncepció mentén kaptak helyet, hanem egy kissé esetlenül. Ezekre a változásokra az épület nem volt felkészülve. Az udvarok lefedése, temperálása ma már teljesen általános eljárás, egyben nekünk lehetőséget adott arra is, hogy a kötelezően biztosítandó új funkcióknak helyet adjunk. Fontos volt számunkra az eredeti légtérarány megtartása, mely egy alapvető jellemzője az épületnek.

Szintenként végighaladva az épületen bemutatom a funkciókat, tervezési elveket és a közlekedési sémákat. A pinceszinten található a jelentősen megnövekedett alapterületű lapidárium. Ha később feltárásra kerül, innen elérhetővé tudna

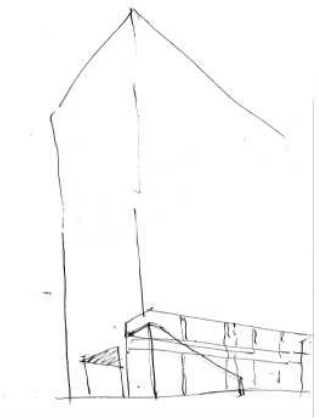

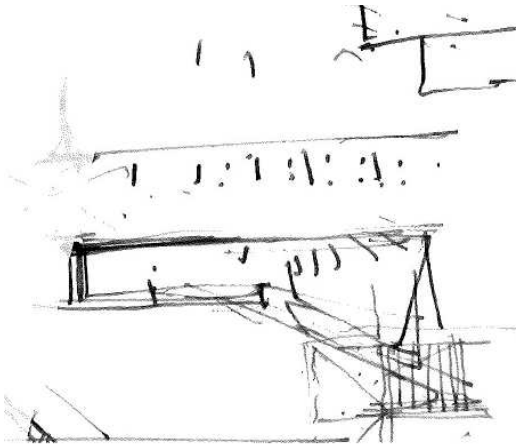

Metszetek

Szintek alaprajzi elrendezései, látványterv a kávézóról

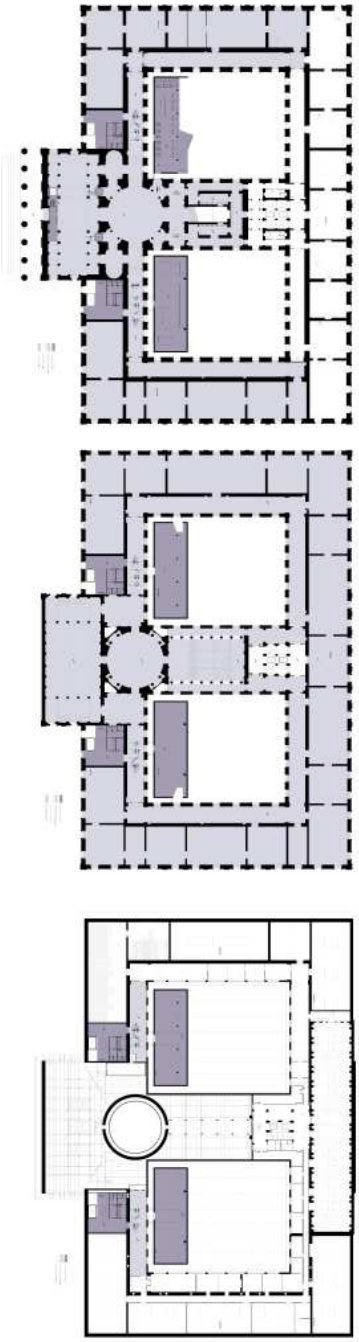

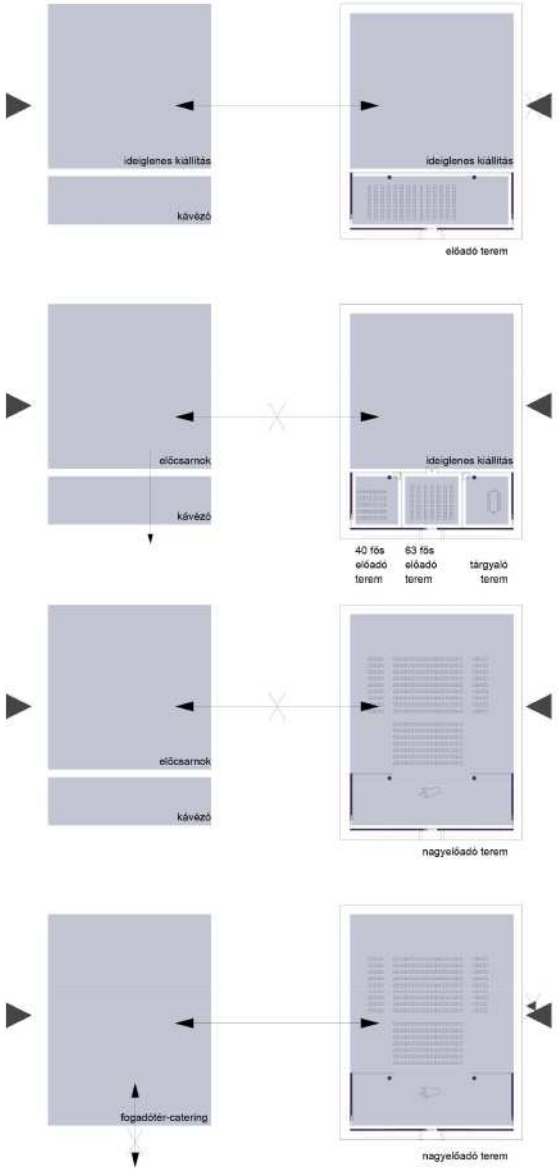

_látogatói forgalom eloszlása
idő és korosztály szerint_

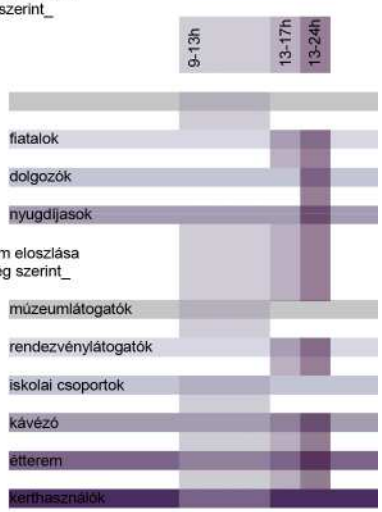

_látogatói forgalom eloszlása
idő és tevékenység szerint_

gyermekfoglalkoztató működési lehetőségei

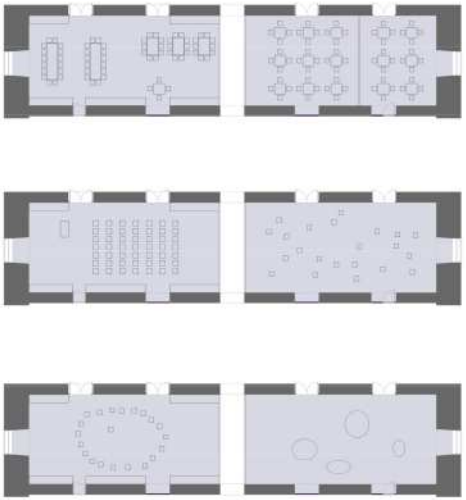

válni a Batthány villát bemutató terület. Erről a szintről történik a kiszolgáló funkciók megközelítése is, a kávézóé, az étteremé, illetve a raktárak feltöltését biztosító gépkocsi rámpa is ide csatlakozik be. A többi helyiséget megtartottuk az eredeti állapotában, mivel nem voltak megszabva a megrendelői igények erre vonatkozóan. A földszinten a múzeum északi és déli kapuját is megnyitottuk a közönségforgalom számára. A két kapu nyitva tartását annak függvényében változtathatja az üzemeltető, hogy éppen milyen funkcionális egység elérhetőségét kívánja biztosítani az udvarokban, illetve az épületben. a kapuknál természetesen van mód az alternatív hegyvásárlási lehetőségre is.

Ma már alapvető követelmény, hogy a múzeum kávézója, boltjai az utca emberének is elérhetővé váljanak, a kiállítás jegyének megváltása nélkül is. Az udvaron lévő kávézó, mint belvárosi találkozóhely is funkcionál, nyitva tartásának ideje nincs a múzeum látogatási idejéhez igazítva. A kétszintes kávézó galériájára az északi udvarból reprezentatív lépcső vezet fel, innen megközelíthető az épület főbejárati szintje is. A rotonda és a főlépcső alatt kapott helyet a gyermekfoglalkoztató és a zsibongótér, melyek biztosítani tudják a múzeum megismerését, illetve a kiállított tárgyak felfedezését a legkisebb korosztállyal is, akár tanórai keretek között is. A gyermekfoglalkoztató terei rugalmasan állíthatóak a csoport igényeinek megfelelően. A főlépcső alatt biztosítottunk két új bejáratot, mellyel a lift lehetőségét használva a kert szintjéről könnyen elérhetővé válik az épület összes szintje a mozgáskorlátozottak számára is. A látogatók a főlépcsőn és a bejárati előcsarnokon keresztül közelíthetik meg a fő kiállítószinteket. Az előcsarnokban nyílik lehetőség jegyvásárlásra és információkérésre. A főbejárati csarnokból a kupolatérbe érkezünk. Innen indulva vezet végig a látogatói útvonal, az összes terem érintésével a tematikus (időszaki) kiállításokon. Innen közelíthető meg a ruhatár és a második szintre vezető főlépcső. A közlekedőfolyosóról nyílik a déli udvari új beépítés csatlakozó szintjén a múzeumi bolt. A bolt és a kávézó galériája mind az állandó, mind az időszaki kiállítások látogatása végeztével elérhető a kerek csarnokból, illetve a központi közlekedőről. A második emeleten található a Magyarország történetét bemutató állandó kiállítás. Itt minden akadályozó utólagos hozzáépítést visszabontottunk, így szabadon körbejárhatóak a teremsorok.

Úgy gondolom, hogy a múzeum életében éppen időben következik be az a változás, melyet a pályázatot követő átalakítás vonz majd. Az épület továbbra is egy sziklaszilárd alapokon álló szimbolikus múzeumépület marad, ám úgy vélem identitása némiképp megváltozik. Nyitottabb lesz időben és térben egyaránt. Sokkal több új funkciója lesz, amellett, hogy a régiek mind megmaradnak. Továbbra is látogathatóak az állandó kiállítások a megszokott helyükön, ám a rendszeres időszaki kiállítások mellett immár lehetőség lesz koncerteket, előadásokat hallgatni itt, megebédelni, elfogyasztani egy kávét, vásárolni a múzeum shopban, gyerekprogramokon részt venni. A legkülönbözőbb korosztálynak biztosít kulturális programokat napközben és akár az esti órákban is. Az eredeti oldalbejáratok megnyitásával lehetségessé válik a múzeum nyitvatartási idején kívüli részleges használata, a belső udvarokban programok szervezése. Az északi udvar működhet vendégfogadó térként, egy nagyszabású kiállítás előcsarnokaként, alkalmas ideiglenes kiállítások, fogadások megrendezésére. A déli udvar konferenciák rendezésére. A konferenciaterem 150 fő befogadására alkalmas, de mobil válaszfalakkal 3 kisebb szekció terem (kb. 50 fő/terem) is kialakítható benne. Ez esetben a foyer az udvar lehet.

Nagyobb tömegek (kb. 300 fő) esetén az udvar válhat nézőtérré és a konferenciaterem válik előadó hellyé. Ez esetben a foyer az északi udvar illetve a középső szárny földszinti tere, koncertek rendezésére, úgy hogy a konferenciaterem válik színpaddá és a nézőtér az udvarban alakítható ki. Ez esetben is a foyer az északi udvar illetve a középső szárny földszinti tere. Alkalmas lehet előadóestek, kisebb léptékű színházi előadások megrendezésére, az előbb leírt módon, ideiglenes kiállítások fogadására az udvarban, a konferenciateremben vagy mindkettőben együttesen. Az átkötő szárny (főlépcső alatti tér) zsilipként és elosztótérként

is működik. Különböző nyitási és zárási helyzetekben biztosítja az egyes udvarok önálló működését, illetve a múzeum egyéb földszinti és emeleti tereinek megközelítését, valamint biztosítja az adott rendezvények kiszolgálását az itt lehelyezett ruhatárral és vizesblokkal. A kert funkciója mindig is egyfajta városi közpark volt. Ezt annyival módosítanánk, hogy kapuit nem feltétlenül zárjuk be az éjszakai órákra. Az étterem az eredetileg kertészháznak helyet adó épületben került elhelyezésre, földszinti és pincei bővítéssel pedig egy 250 adagos konyhának a kialakítási lehetőségét biztosítottuk.

Koncepciónkban a múzeum fő közönségforgalmi szintje az első emelet. Itt helyeztük el a pénztárakat, az információs pultot, a belső udvarokba tervezett bővítményekben ehhez a szinthez kapcsolódik a kávézó és a múzeumi bolt is. Két új lépcsőházat helyeztünk el a főbejárat két oldalán szimmetrikusan, melyek összekötik az épület összes szintjét, vizesblokkokat és kerekes székesek szállítására is alkalmas lifteket tartalmaznak alkalmasak mind a közönségforgalom, mind a dolgozói közlekedés kiszolgálására. A hátsó lépcsőt és a meglévő liftet kizárólag a múzeum dolgozói használhatják, az új lépcsőházak elhelyezésével a kiállítóterek látogathatósága nem igényli ezen közlekedőmag megnyitását a közönségforgalom előtt. A főbejárati csarnokból a kupolatérbe érkezünk. Innen indulva vezet végig a látogatói útvonal, az összes terem érintésével a tematikus (időszaki) kiállításokon. Innen közelíthető meg a ruhatár és a második szintre vezető főlépcső. A közlekedőfolyosóról nyílik a déli udvari új beépítés csatlakozó szintjén a múzeumi bolt. A bolt és a kávézó galériája mind az állandó, mind az időszaki kiállítások látogatása végeztével elérhető a kerek csarnokból, illetve a központi közlekedőről. A második szinten található a Magyarország történetét bemutató állandó kiállítás, mely a teljes szinten körbejárható. A központi közlekedőről nyílik az északi és a déli udvari új tömbben található, az épületen belüli kiállításoktól külön is működtethető, szabadon berendezhető időszakos kiállító terem.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az épített környezetre vonatkozó kutatások azt állapítják meg, hogy az emberek leginkább azokat a tereket kedvelik, ahol a természeti elemek és az épített elemek egyensúlyban vannak. A múzeum és kertje pontosan ilyen hely. A belvárosban nincs még egy hely, ahol ilyen sűrűn találunk fákat, ennyire intenzív a hatásuk. A szigorú rendben felsorakozó oszlopok a homlokzaton és a maguk organikusságában elhelyezkedő fák egyfajta ellentétet tükröznek a művi és a természetes között. E két világ találkozása a homlokzaton a fák, az oszlopok árnyékának keveredésekor találkozik. A játék érdekes és izgalmas világot sugall. Ugyanezt a hatást szerettük volna elérni a belső udvarokban is.

A -most már- fedett udvar idézze vissza az állapotot, amikor még nyitott volt, és hozza vissza természetes-művi ellentét hatásait, amelyekkel kint találkoztunk. Az udvarba helyezett doboz felülete, homlokzata ezt a hatást sejteti építészeti eszközökkel. A természetesen épített, azaz művi homlokzatstruktúra részletgazdagságában, organikusságában a természeti formákat idézi, így utal az épületet körülvevő kertre. Karakteressége okán később grafikai alapja is lehet a múzeumot népszerűsítő kiadványoknak.

Zárszó

Dolgozatomban azt a problémát jártam körül, értelmezhető-e a tér identitása, és amennyiban a válasz igen, lehet-e ez a későbbi rekonstrukciós munkák elmélet alapja. Először a tér, mint pszichológiai fogalmat vizsgáltam, különös tekintettel arra, hogy fellelhetőek-e pszichológiai, szociológiai oldalai. A második fejezetben alapvetően az identitás fogalmát elemeztem a társtudományok szemszögéből, majd visszavetítve a tér fogalmára, egyúttal előrevetítve a rekonstrukció fogalmát is.

A tér-identitás elemeinek meghatározása után építettem fel azon elméletet, miszerint ha ezek a (nem véges számú) kategóriák vizsgálata mentén kialakul egyfajta építészeti karakter, akkor ez használható alap a létező épített terekkel való munkák során.

A következő fejezet rámutatott arra, milyen nagy motivációs erővel bír ennek az identitásnak a megléte, illetve meghatározása.

Az utolsó rész a két mestermunkán keresztül igazolja a fenti állításokat, illetve a definiált ösvényen haladva mutatja be a Peterdi templom rekonstrukciós munkáit, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum komplex fejlesztésére kiírt pályázati munkát.

Összefoglalásként elmondható, hogy ez a módszer egy lehetséges alkalmazási technika lehet a gyakorlati rekonstrukciós munkákhoz.

Irodalomjegyzék

Adrian Forty: Of Cars, Clothes and Carpets: Design Metaphors in Architectural Thought (Journal of Design History Vol 2.)
Aspa Gospodini :European cities and place-identity: Discussion Paper Series, 8(2):19-36
Basics Beatrix: A Nemzeti Múzeum épülete (Magyar Múzeumok 2002/3, Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata)
Bugár M. István (szerk.): Szakrális képzőművészet a keresztény ókorban (Kairusz Kiadó, 2004, Budapest)
Bugovics Zoltán: Társadalom, identitás és területfejlesztés (L'Harmattan Kiadó, 2007, Budapest)
Christoph Schönborn: Krisztus ikonja (Holnap Kiadó, 1997, Budapest)
Cieger András (szerk.): Terek, tervek, történetek Az identitás történetének térbeli keretei 2. (Atelier, 2011, Budapest)
Csíkszentmihályi Mihály, Eugene Halton: Tárgyaink tükrében (Libri Kiadó, 2011, Budapest)
David Seamon : Place, Place Identity, and Phenomenology: A Triadic Interpretation Based on J. G. Bennett's Systematics (Department of Architecture, 211 Seaton Hall, Kansas State University)
Dúll Andrea: A környezetpszichológia alapkérdései (L'Harmattan Kiadó, 2009, Budapest)
Erik H. Erikson: Az életciklus: az identitás epigenezise. A fiatal Luther és más írások. (Gondolat, 1991, Budapest)
Fenyő Imre: Tudás és társadalom a posztmodernitás korában Zygmunt Bauman metaforikus társadalomelmélete (PhD értekezés)
Gillian Rose: Place and Identity: a sense of place (Oxford: The Open University)
Gyáni Gábor: Az elveszíthető múlt (Nyitott Könyvműhely, 2010, Budapest)
Istvánfy Gyula: Az építészet kezdete (Terc Kiadó, 2010, Budapest)
Jankó Ferenc: A hely szelleme, a településimage és településmarketing Tér és Társadalom 16. évf. 2002/4. 39-62. p.
Manuel Castells: Az identitás hatalma; Gazdaság, társadalom és kultúra (Gondolat-Infonia Kiadó, 2006, Budapest)
Moravánszky Ákos, M. György Katalin: A tér Kritikai antológia (Terc Kiadó, 2007, Budapest)
Műemlékvédelem törvényi keretek között (Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 2001, Budapest)
Pataki Ferenc: identitás, személyiség, társadalom (Akadémiai Kiadó, 1986, Budapest)
Peter L. Berger – Thomas Luckmann: A valóság társadalmi felépítése (Jószöveg Műhely Kiadó, 1998, Budapest)
Puhl Antal: „Terek" az építészetben (International Conference, 2009, Debrecen)
Reuben Hersch: A matematika természet (Typotex Kiadó, 2000, Budapest)
Steve Yates (szerk.) A tér költészete (Typotex, 2008, Budapest)
Szentkirályi Zoltán: A térművészet történeti kategóriái (Építés- és Közlekedéstudományi Közlemények. XI/2 Budapest, 1967)

TÉZISEK

1. Az épített tér szocio- fizikai tulajdonságokkal felruházott, így kutatható lélektani eszközökkel. Véleményem szerint alapvető tervezési koncepcióalkotási elv annak meghatározása, hogy a tér újra/át tervezése során milyen szerepet tölt be annak identitása, személyisége, humanizált nézőpontból.

2. Az épített téri környezet karaktere ne legyen kétséges, bizonytalanságot keltő, de ne legyen túlságosan evidens sem.

3. Az épített tér identitáselemeit nem szabad „kategorikussá" túlozni. Nem szükséges az egyes elemeket léptéktelenül felnagyítani, jelezve jelentőségüket és az építész azon álláspontját, miszerint az elemek fölé és alárendeltségi viszonyában feljebb található a többinél. A tér identitása idővel megváltozhat, de ez a folyamat a személyiség változásával párhuzamba állítva hasonló nehézségű, soktényezős folyamat.

4. A fent meghatározott tér-identitás elemeire bontható. Ezen identitás-elemek egyfajta rendszert alkotnak, mely rendszer részei folyamatos kölcsönhatásban állnak egymással. Az elemek a ' Ki (is) vagyok én?' kérdésre adott válaszokból kerülnek ki. Főbb kategóriái: a kötelezően figyelembe veendő elemek, a történetiségen alapuló elemek, a csoporthoz, közösséghez tartozást jelölő elemek, az érzelmi alapú környezeti elemek.